

Havbruksnæringens ringvirkninger i Troms

Roy Robertsen, Otto Andreassen og Audun Iversen

Nofima er et næringsrettet forskningsinstitutt som driver forskning og utvikling for akvakulturnæringen, fiskerinæringen og matindustrien.

Nofima har om lag 470 ansatte. Hovedkontoret er i Tromsø, og forskningsvirksomheten foregår på seks ulike steder: Ås, Stavanger, Bergen, Sunndalsøra, Averøy og Tromsø.

Hovedkontor Tromsø
Muninbakken 9–13
Postboks 6122
NO-9291 Tromsø
Tlf.: 77 62 90 00
Faks: 77 62 91 00
E-post: nofima@nofima.no

Internett: www.nofima.no

Rapport

ISBN: 978-82-8296-012-0 (trykt)
ISBN: 978-82-8296-013-7 (pdf)Rapportnr.:
28/2012Tilgjengelighet:
Åpen

Tittel:

Havbruksnæringens ringvirkninger i Troms

Dato:

7. desember 2012
Rev. 13.mars 2013Antall sider og bilag:
51+6

Forfatter(e):

Roy Robertsen, Otto Andreassen og Audun Iversen

Prosjektnr.:

10282

Oppdragsgiver:

Troms Fylkeskommune

Oppdragsgivers ref.:

Kjetil Helstad

Tre stikkord:

Ringvirkning, Troms, havbruk

Sammendrag:

Havbruksnæringen skaper betydelige ringvirkninger i form av sysselsetting og innkjøp av varer og tjenester i Troms. Vår analyse viser at bedrifter som har havbruksvirksomhet i fylket kjøper inn varer og tjenester for over 3 milliarder kroner. I regionen (Vesterålen og Troms) finner vi i vårt materiale 1.355 årsverk i primær og avledet virksomhet. Av dette utgjør 849 årsverk primærvirksomheten (matfisk, settefisk, slakting/foredling, egen båtaktivitet relatert til havbruksaktiviteten). For Troms finner vi 1.017 årsverk for primær og direkte avledet virksomhet. Vi har vist hvordan de målte ringvirkningene fordeler seg på kommunene i Troms og i regionen.

Vi har kategorisert havbruksnæringens innkjøp og viser hvordan dette fordeler seg på innkjøpstype og geografi. 80 % av innkjøpene kommer fra leverandører i Nord-Norge.

Havbruksstrukturen i Troms viser at de tre største aktørene i fylket er heleid av interesser utenfor fylket og har kontroll på 47 % av konsesjonene, og står for 60 % av omsetningen (driftsinntektene). Tilsvarende tall for de 11 lokale aktørene (inkl. NRS sine eierinteresser) er 41 % av konsesjonene og 30 % av omsetningen.

English summary:

The aquaculture industry generates significant economic effects in terms of employment and procurement of goods and services in Troms. Our analysis shows that aquaculture firms operating in the county, purchases goods and services for over 3 billion NOK. In the region (Vesterålen and Troms) it generates 1355 man-labor years in primary and derivative activities. We have categorized aquaculture procurement and show how this is allocated in purchasing type and geography. 80% of purchases come from suppliers in northern Norway.

Sammendrag

Bilde 1 Et av anleggene til Wilsgård i Torsken i Troms (Foto: Roy Robertsen)

Vi har i denne oppdragsrapporten for Troms fylkeskommune vist at havbruksnæringen gir betydelige ringvirkninger i regionen i form av sysselsetting i så vel primærproduksjon som avledet virksomhet av oppdrett av laks og ørret. Bedriftene foretok innkjøp for over 3 milliarder kroner i 2011. Rapporten fokuserer i første rekke på Troms fylke, men tar inn aktivitet som skapes i Vesterålen og søndre del av Finnmark. Utvalg, metodikk og avgrensninger innebærer at tallene for ringvirkninger i rapporten er konservative.

Oppdraget er avgrenset til analyse av året 2011, og viser således ikke utvikling over tid. Rapporten er nyskapende i forhold til å måle ringvirkninger fra havbruksnæringen på kommunenivå.

For regionen (Vesterålen og Troms) finner vi i vårt materiale 1.355 årsverk i primær og avledet virksomhet. Av dette finner vi 849 årsverk i primærvirksomheten (matfisk, settefisk, slakting/foredling, egen brønnbåt).

For Troms finner vi 1.017 årsverk for primær og avledet virksomhet, hvorav sysselsettingen i primærproduksjonen er 635 årsverk. Målt i sysselsetting er Skjervøy, Lenvik, Ibestad, Torsken og Salangen de fem "største", mens Målselv, Lavangen, Storfjord, Lyngen og Harstad har færrest årsverk i næringen. De fem største (av 23 kommuner) har 343 av årsverkene. De fem "minste" har 24 årsverk.

Skånland, Tromsø og Nordreisa får høy uttelling i form av sysselsetting fra leverandørsiden som er med i utvalget. Mekanisk industri i Grovfjord har i en årrekke hatt mange oppdrag fra havbruksaktørene og denne industrien har også utviklet seg mot andre bransjer. I Tromsø er handel, service og tjenester et viktig bidrag til sysselsettingen. Nordreisa kom overraskende høyt opp, først og fremst som følge av ringvirkningene av fôrtransportene for EWOS. Balsfjord kommune har ikke oppdrettsaktivitet i sjø, men har både kassefabrikk og en av fôrfabrikkene til EWOS i kommunen. Fabrikken produserer cirka 110 tusen tonn fôr, omsetter for cirka 1 milliard kroner og har cirka 40 årsverk, inklusiv 26 fast ansatte. EWOS skaper betydelige lokale ringvirkninger og i 2011 gjorde de innkjøp for 67 millioner i regionen.

Hvor viktig er havbruksnæringen for hver av kommunene i Troms? Vi har målt havbruksnæringens andel (primær og avledet virksomhet) av total sysselsetting i den enkelte kommune. Her finner vi at næringen bidrar til størst sysselsetting i Torsken, etterfulgt av Skjervøy, lbestad, Bjarkøy og Skånland. Nesten 10 % av all sysselsetting i Torsken kommer fra primærproduksjon i havbruk. Havbruksnæringen er meget viktig for sysselsettingen i disse kommunene. Bykommunen Lenvik kommer midt på stigen når det gjelder den relative sysselsettingen, mens Tromsø og Harstad er blant de 5 laveste. Havbruksnæringen er dermed ikke "like viktig" for sysselsettingen i Harstad og Tromsø kommune, som for en del distriktskommuner.

Oppdrettere og slakterier i Troms oppgir at de så langt det er mulig ønsker å bruke lokale leverandører. Dette handler ikke bare om en bevissthet om lokale ringvirkninger, men også om at det er rasjonelt å handle der. Lokale bedrifter kan ha kort responstid, og ikke minst er det viktig for havbruksbedriftene at de lokale leverandørene finnes der også i fremtiden. Det ble allikevel kjøpt varer og tjenester for over 500 millioner fra regionene utenfor Nord-Norge. Dette utgjør cirka 20 % av totalt innkjøp.

Vi konkluderer med at undersøkelsen viser at mange kommuner i Troms har store direkte ringvirkninger av en næring som de siste årene har vokst betydelig. En bred sammensatt leverandørnæring er utviklet lokalt i kommuner og i regionen som helhet. Potensialet for videre vekst er også klart til stede.

Innhold

1	Ringvirkningsanalyse - havbruksnæringen i Troms	1
1.1	Avgrensing	1
2	Metode og datainnsamling.....	2
2.1	Datainnsamling.....	2
2.2	Intervjuer	3
3	Verdikjeden og verdiskapingen i havbruk	4
4	Utviklingstrekk i havbruksnæringen	6
4.1	Forvaltningsutvikling	6
4.2	Produksjon og sysselsetting	7
4.3	Strukturendringer.....	9
4.4	Lokaliteter.....	9
5	Havbruksnæringen i Troms	12
5.1	Tillatelser fordelt på type virksomhet	12
5.2	Kommunevis fordeling av tillatelser og lokaliteter	12
5.3	Lokalitetstørrelse	15
5.4	Aktører matfiskoppdrett	17
5.5	Settefisk	20
5.6	Produksjonsvolum og verdi.....	21
5.7	Sysselsetting i havbruksnæringen i Troms	22
5.8	Sysselsetting i regionen (Vesterålen og Troms).....	23
5.9	Primæraktivitet i Troms.....	24
5.10	Settefiskproduksjonen	28
6	Leverandører til havbruksnæringen.....	29
6.1	Nærmere om utvalg og datamateriale for leverandørindustrien	29
6.2	Havbruksnæringens innkjøp nasjonalt og regionalt.....	31
6.2.1	Yngel og settefisk.....	33
6.2.2	Fôr	34
6.2.3	Transport	35
6.2.4	Produksjonsutstyr inklusive service og tjenester	35
6.2.5	Annet utstyr og service.....	36
6.2.6	Tjenester.....	37
6.3	Leverandørindustri i Troms fordelt på kommuner og regioner.....	38
6.3.1	Beskrivelser av utvalgte leveranseområder	39
6.3.2	Innkjøpene fordelt kommunevis.....	41
6.4	Kommunens sysselsetting	43
7	Diskusjon og drøftinger	44
7.1	Næringsdynamikk og ringvirkninger.....	44
7.2	Oppsummering av ringvirkninger	45
7.3	Leverandørindustrien.....	47
7.4	Havbruksnæringens betydning i Troms	48
7.5	Konklusjon.....	50
8	Referanser.....	51
9	Vedlegg	i

Figurer

Figur 1	Måling av ringvirkninger.....	2
Figur 2	Verdikjeden for havbruksnæringen i Troms	4
Figur 3	"Verdiskapingsbasseng" for norsk fiskerinæring i 2009 (Kilde: Nofima og Fiskeridirektoratet).....	5
Figur 4	Utvikling i verdiskaping fra henholdsvis havbruk og fiske, 2000–2010 (Kilde: SSB).....	5
Figur 5	Salg av laks og ørret i perioden 1970 til 2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	7
Figur 6	Gjennomsnittlig driftsmargin og gjennomsnittlig produksjonskostnad per kilo. Laks og regnbueørret 1986–2010 (Kilde: Fiskeridirektoratet, 2011).....	8
Figur 7	Uttak av laks og ørret i relasjon til antall lokaliteter i perioden 1999–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	10
Figur 8	Antall lokaliteter i drift og uttak av fisk per lokalitet i drift samlet for Norge. Antall lokaliteter i drift angir gjennomsnittlig antall lokaliteter i bruk til enhver tid (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	11
Figur 9	Tillatelser for havbruk per fylke i 2012	12
Figur 10	Konsesjoner og lokaliteter for matfisk, havbruk av laks og ørret, antall per kommune i Troms per oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	14
Figur 11	Lokalitets-MTB, (maksimal tillatt biomasse for klarerte lokaliteter) for matfisk av laks og ørret, per kommune i Troms, oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	15
Figur 12	Salg av laks og ørret fra Troms relatert til antall lokaliteter i perioden 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	16
Figur 13	Prosentvis fordeling av lokaliteter større enn (rød andel) og mindre enn (blå andel) – 3.600 MTB	17
Figur 14	Antall aktører innen matfiskproduksjon av laks og ørret 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	18
Figur 15	Antall konsesjoner for matfiskproduksjon av laks og ørret per aktør i 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	19
Figur 16	Driftsinntekter for matfiskprodusentene i Troms per 2011 (Kilde; Nofima, Purehelp)	20
Figur 17	Antall årsverk i nordre Norland og Troms for primær og avledet virksomhet (Kilde: Nofima).....	24
Figur 18	Årsverk i Troms fordelt på Primæraktiviteter (Kilde: Nofima).....	24
Figur 19	Årsverk av primæraktiviteten fordelt på kommuner i Troms, totalt 635 årsverk (Kilde:Nofima).....	25
Figur 20	Årsverk ved slakteri/foredling i Troms fordelt etter bostedskommune (Kilde: Nofima).....	26
Figur 21	Årsverk fordelt på kommuner i matfisk og administrasjon i Troms (Kilde: Nofima).....	27
Figur 22	Årsverk innen produksjon av settefisk i Troms 2011 (Kilde: Nofima).....	28
Figur 23	Innkjøp fra ulike regioner i 2011 (Kilde: Nofima)	32
Figur 24	Havbruksaktørenes innkjøp fra leverandører totalt fordelt på kategori (NN er leverandører vi ikke har fått tilgang til kategori/navn på) (Kilde: Nofima).....	32
Figur 25	Innkjøp av varer og tjenester i Nord-Norge og resten av landet/utland (Kilde: Nofima).....	33
Figur 26	Omsetning hos yngel og settefiskprodusenter i Troms (inkl. en aktør i Finnmark med leveranser til Troms) (Kilde: Nofima).....	33
Figur 27	Opprinnelse på innkjøp av rogn, yngel og settefisk i Vesterålen/Troms (Kilde: Nofima).....	34
Figur 28	Fôrselskapene sin prosentvise andel av fôrinnkjøpene (1,6 milliarder kroner)	34
Figur 29	Innkjøpte transporttjenester fra ulike regioner i verdi (Kilde: Nofima)	35

Figur 30	Innkjøp av produksjonsutstyr fra leverandørindustrien (Kilde: Nofima).....	36
Figur 31	Innkjøp av tjenester (Kilde: Nofima).....	37
Figur 32	Oversikt over innkjøp hos EWOS Balsfjord 2011, fordelt på kommuner (Kilde: EWOS).....	40
Figur 33	Innkjøp i havbruksnæringen fra ulike regioner i Troms eksklusiv fôr	41
Figur 34	Kommunevis fordeling av årsverkene hos leverandører og havbruksaktører i Troms.....	43
Figur 35	Årsverk fordelt etter regionene i Troms (Kilde: Nofima)	46
Figur 36	Innkjøp fra leverandører til havbruksnæringen, regioner i Troms (Kilde: Nofima)..	48
Figur 37	Andel av sysselsatte i havbruk og avledet virksomhet i forhold til sysselsatte i kommunen (Kilde: SSB/Nofima)	49

Tabeller

Tabell 1	Tillatelser for havbruk, antall per kommune i Troms per oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	13
Tabell 2	Antall lokaliteter brukt og uttak av fisk per lokalitet i drift for Troms i perioden 2005–2011. Antall lokaliteter i bruk angir gjennomsnittlig antall på lokaliteter i bruk til enhver tid (Kilde: Fiskeridirektoratet)	16
Tabell 3	Konsesjoner og lokaliteter per selskap i Troms (antall og MTB) (Kilde: Nofima).....	19
Tabell 4	Tillatelser for produksjon av settefisk av laks og ørret i Troms per oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet).....	21
Tabell 5	Solgt mengde av slaktet fisk fordelt på fylke, 2007–2011 (Mengde i tonn rundvekt).....	21
Tabell 6	Verdi av slaktet fisk fordelt på fylke, 2007–2011 (Verdi i 1000 kroner)	22
Tabell 7	Fordelingen av befolkningen (mellom 15 og 74 år) nasjonalt og i Nord-Norge (Kilde: SSB).....	22
Tabell 8	Ansatte i havbruksnæringen (matfisk, stamfisk og FOU) på landsbasis (Fiskeridirektoratet, 2012) NB: Statistikken til Fiskeridirektoratet inneholder ikke slakting/foredling (Foreløpige tall)	23
Tabell 9	Liste over bedrifter hvor vi har fått full eller delvis oversikt over innkjøp	30
Tabell 10	Kategoriseringen av leverandørinnkjøp (Kilde: Nofima)	31
Tabell 11	Innkjøp relatert til verktøy, industriservice, bygg, VVS, elektro, fiskehelse, IT og kommunikasjon	37
Tabell 12	Oversikt over leverandører til havbruksnæringen lokalisert i Troms. Vi har også tatt med noen bedrifter som har hovedkontor i andre fylker, merket med *. Her er det sysselsettingen hos avdelingen i Troms som er oppgitt.....	38
Tabell 13	Innkjøp fra leverandørindustri i Troms kommunefordelt	42

1 Ringvirkningsanalyse - havbruksnæringen i Troms

Denne rapporten beskriver funn i et oppdrag for Troms fylkeskommune: "*Ringvirkningsanalyse av akvakulturnæringen på kommunalt, regionalt og landsdelsnivå fra et Tromsperspektiv*"

I bestillingen fra Troms Fylkeskommune fremgår det at:

- Fylkesrådet vedtok i sak 19/12 02.02.2012 oppstart av en prosess med sikte på å utarbeide en akvakulturstrategi for Troms. En viktig del av arbeidet er å skaffe *kunnskap og dokumentasjon på næringens ringvirkninger og bidra til kompetanseheving om havbruksnæringen i Troms og dens plass i Tromssamfunnet.*

Videre at:

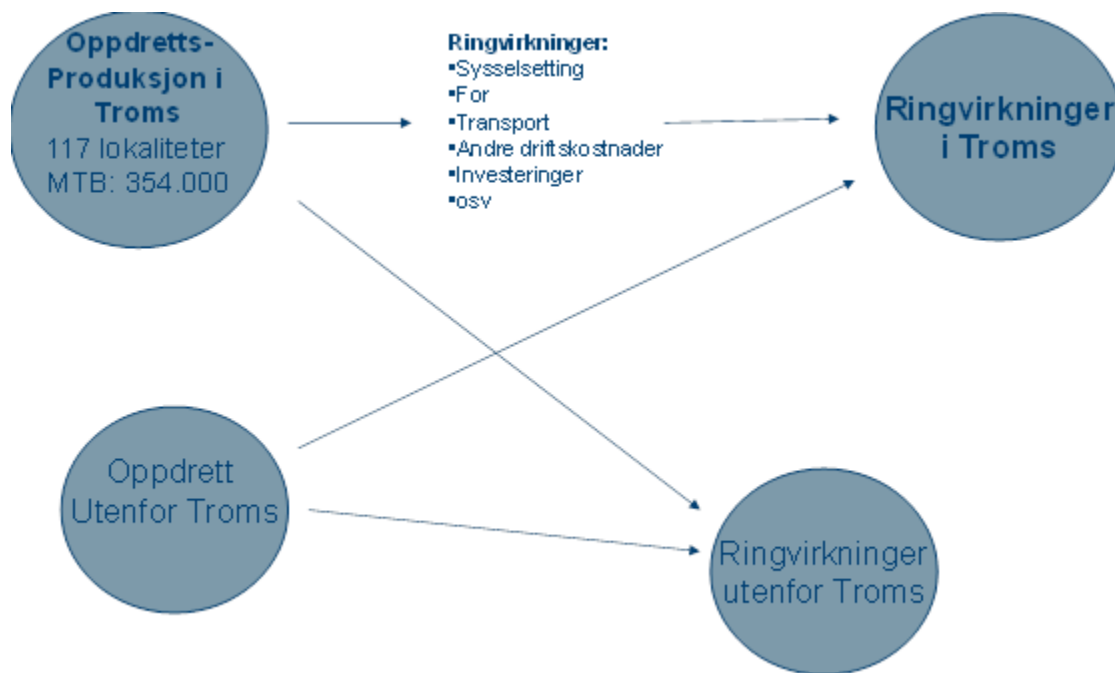
- Oppdraget skal ende i en rapport som beskriver akvakulturnæringens betydning i de enkelte Tromskommunene, regioner, fylket og tilgrensende regioner. Dette gjennom en analyse hvor aktivitetsnivå for de ulike leddene i produksjonen fremgår, samt en ringvirkningsanalyse av akvakulturnæringen hvor næringens ringvirkninger på kommune- og regionnivå fremgår. Ringvirkninger skal grupperes etter type og betydning lokalt og regionalt.

1.1 Avgrensing

Oppdraget innebærer et relativt sterkt detalj- og faktafokus for å klargjøre næringens reelle betydning lokalt, i fylket og på regionalt nivå. For å gjøre dette håndterbart innenfor rammene av prosjektet har fylkeskommunen ønsket en tilnærming med utgangspunkt i siste tilgjengelige statistikk - fortrinnsvis fra 2011. Det gjør det mulig å avdekke mer detaljer om ringvirkningene. For å unngå å bare gi et øyeblikksbilde av situasjonen har vi analysert funnene i forhold til fylkeskommunenes grunnlagsdokumenter og på vår kjennskap og tidligere utredninger om havbruksnæringen. Vi vil i denne rapporten konsentrere oss om noen få indikatorer for ringvirkninger, i første rekke sysselsetting og omsetning.

2 Metode og datainnsamling

I dette avsnittet vil vi gjøre rede for metodisk tilnærming og datainnsamling. Vi har sett på ringvirkninger ut fra to tilnærminger. Ringvirkninger av akvakulturnæringen kan på den ene siden måles ut fra hvor mye ringvirkninger som genereres av primæraktivitetene i havbruk. Dette er ringvirkninger som vil komme til syne både i Troms og i andre fylker. Ved å se på det totale omfanget av forventede ringvirkninger, kan vi se hvor mye av disse som faller i Troms, og vi kan se hvor mye og hvilke typer ringvirkninger som kommer i ulike kommuner.

Figur 1 Måling av ringvirkninger

På den annen side kan ringvirkninger måles der hvor de oppstår, som de ringvirkninger vi ser i Troms, og som genereres av primæraktiviteter både i Troms og i andre fylker. Disse ringvirkningene har vi målt ved å identifisere bedrifter som leverer varer og tjenester til havbruksnæringen i Troms, og identifisere den del av deres omsetning og sysselsetting som er rettet mot havbruksnæringen. På denne måten får vi et estimat på hvor stor del av ringvirkningene fra havbruksnæringen som skapes i Troms.

2.1 Datainnsamling

En viktig forutsetning for arbeidet var at analysen skulle baseres på innsamling av offentlig tilgjengelig statistikk for 2011. Dette viste seg imidlertid å være vanskeligere enn forutsatt, da viktig statistikk over havbruksvirksomheten ikke lenger registreres på kommunenivå. Løsningen ble dermed å selv ta kontakt med alle havbruksselskaper for å få nødvendig oversikt.

Personlig kontakt med havbruksselskapene ga imidlertid også nye muligheter. I tillegg til data for utsett, produksjon og sysselsetting, fikk vi også en bedre oversikt over innkjøp og investeringer. Fra de fleste havbruksselskapene har vi fått komplette leverandørlistene. Dette

har gitt muligheter for å kartlegge bedriftenes innkjøp av varer og tjenester. Med utgangspunkt i leverandørlistene fra bedriftene har vi kunnet beregne både hvilke typer varer og tjenester bedriftene kjøper, og hvor de kjøper dem. Med leverandørlistene som dekker omtrent 85 % av bedriftenes innkjøp, har vi relativt stor nøyaktighet over innkjøp og ringvirkninger, men tallene som presenteres i rapportene vil være noe mindre enn reell.

Med tilgang til leverandørlistene har vi også kunnet identifisere et stort antall bedrifter i Troms som leverer varer eller tjenester til havbruksnæringen. En stor andel av leverandørene er relativt små og lokale leverandører, som leverer varer og tjenester som det meste av næringslivet kjøper. Det handler både om matvarer, rekvisita, transport, regnskapstjenester også videre. Det vi i denne sammenhengen oppfatter som de viktigste leverandørene, er de som retter seg spesielt mot havbruksnæringen eller har en stor andel av sin omsetning fra næringen. Mange av disse retter seg også mot havbruksnæringen utenfor fylket.

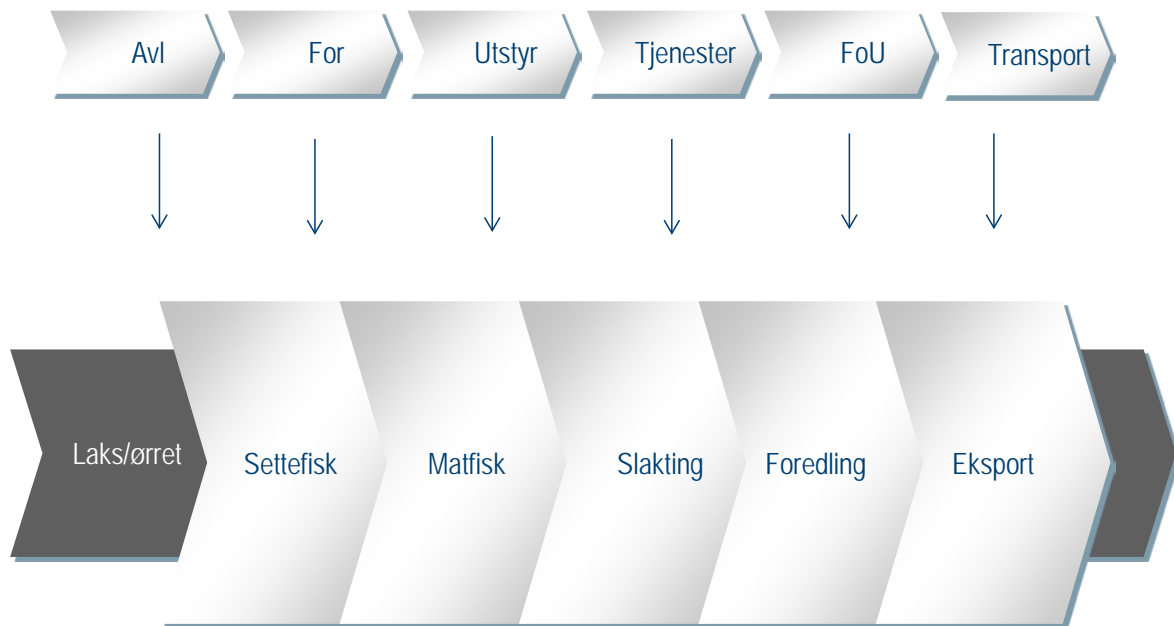
2.2 Intervjuer

Vi har gjennomført intervjuer med alle selskaper som driver havbruk av settefisk eller matfisk, samt alle slakterier. De fleste er intervjuet over telefon, noen få med personlig oppmøte. Vi har også foretatt telefonintervjuer med 18 leverandører av utstyr og tjenester.

Gjennom telefonintervjuene fikk vi god oversikt over størrelse på produksjonen, sysselsetting, innkjøp og investeringer. Telefonintervjuene hadde også en veldig god tilleggseffekt, gjennom samtaler med næringsaktørene fikk vi en veldig god innsikt i hvordan dynamikken i næringen påvirker både hvor mye ringvirkninger som skapes og hvordan de fordeler seg mellom kommuner og fylker. Våre intervjuer med havbruksaktørene ble støttet av en intervjuguide som er vedlagt som vedlegg 1.

3 Verdikjeden og verdiskapingen i havbruk

Havbruksnæringen kan beskrives med utgangspunkt i følgende verdikjede.

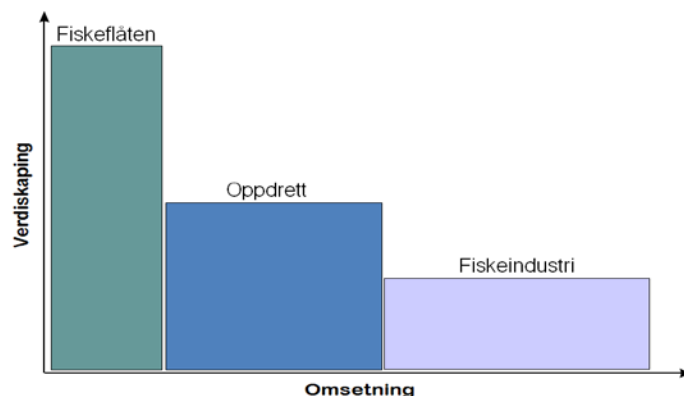

Figur 2 Verdikjeden for havbruksnæringen i Troms

I beskrivelsen og analysen av havbruksnæringen i Troms vil vi skille mellom primære aktiviteter i verdikjeden, og det vi kan kalle avledet virksomhet. Med primære aktiviteter mener vi produksjon av settefisk og matfisk, slakting, foredling og eksport. Med avledet virksomhet mener vi ulike former for produkter og tjenester som leveres inn til primæraktivitetene. De største leveransene er fôr, ulike former for utstyr, transport og andre tjenester. Primæraktivitetene vil vi beskrive nærmere i kapittel 5, mens de avledete aktivitetene beskrives i kapittel 6.

Verdiskaping er blitt et viktig begrep i politisk retorikk og benyttes også ofte for å synliggjøre havbruksnæringens ringvirkninger. Begrepet tolkes ofte ulikt, og både sysselsetting, omsetning og eksportverdi har ofte vært benyttet analogt med verdiskaping. Vi ønsker derfor først å gi en kort begrepsavklaring, og vil også illustrere verdiskapingen gjennom å relatere den til fiskerinæringen.

I Statistisk sentralbyrås (SSB) terminologi benyttes verdiskaping synonymt med brutto-produkt for en næring, og er lik brutto produksjonsverdi minus vareinnsats. Verdiskaping er altså *verdien av produksjonen av økonomiske goder fratrukket vareinnsatsen* (Bojer, 2007). Verdiskapingen følger de ulike ledd i verdikjeden, der produksjonen på et nivå i verdikjeden ofte blir en del av vareinnsatsen til det påfølgende. Verdiskapingen i hvert ledd blir forskjellen mellom salgsverdi og vareinnsatsverdi. I tillegg til vare- og tjenesteinnsatsen fra ulike ledd i verdikjeden kommer innsatsen fra andre parallelle verdikjeder, som for eksempel fôr til matfisk i havbruk. Det er verd å merke seg at arbeidskraft ikke regnes som vareinnsats, selv om det er en innsatsfaktor i produksjonen. Arbeidskraftens betydning for verdiskapingen kommer bedre fram når man måler verdiskapingen som avkastning til produksjonsfaktorene. Verdiskaping måles da som kapitalkostnader, lønn og skatter og avgifter.

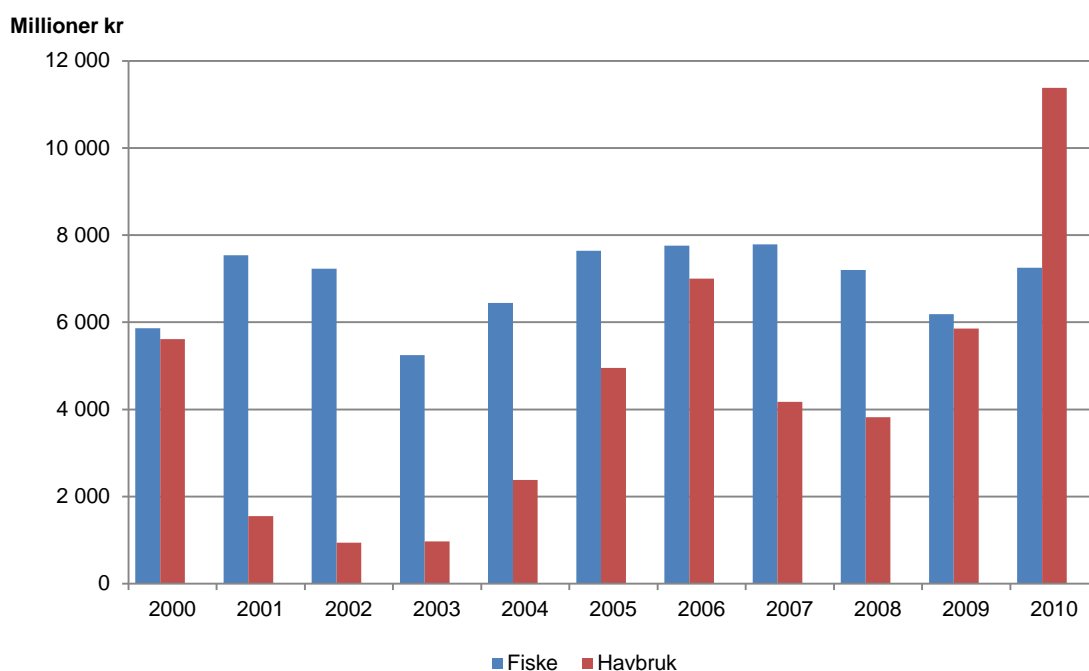

Figur 3 "Verdiskapingsbasseng" for norsk fiskerinæring i 2009 (Kilde: Nofima og Fiskeridirektoratet)

I Figur 3 illustreres et "verdiskapingsbasseng" for de ulike delene av fiskerinæringen i 2009, basert på lønnsomhetsundersøkelsene til Nofima og Fiskeridirektoratet (Bendiksen, 2010, Fiskeridirektoratet, 2010 og 2011c). Omsetning angis langs x-aksen, og andelen av omsetning som går til verdiskaping langs y-aksen. Hvert rektangel angir da størrelsen på verdiskapingen for henholdsvis fiske, havbruk og fiskeforedling i 2009, på nasjonal basis.

Til tross for at havbruk omsatte for det doble av fiskeflåten i 2009, så var verdiskapingen fra disse to om lag like stor i 2009, 6,3 milliarder kroner. Fiske genererer med andre ord større verdier per innkjøpt vareinnsats enn havbruk i 2009, selv om havbruksnæringen genererte større eksportinntekter.

Figuren under viser utviklingen i verdiskaping (bruttoprodukt) for fiske og havbruk i perioden 2000–2010 fra SSB.

Figur 4 Utvikling i verdiskaping fra henholdsvis havbruk og fiske, 2000–2010 (Kilde: SSB)

4 Utviklingstrekk i havbruksnæringen

For å kunne se våre data i sammenheng med utfordringer og muligheter i havbruksnæringen, vil vi her gi en kort gjennomgang av viktige utviklingstrekk for næringen. Vi legger vekt på temaer som er viktige for lokale og regionale ringvirkninger.

4.1 Forvaltningsutvikling

Tidligere var havbruksnæringen i stor grad brukt som et distriktspolitisk virkemiddel. Næringssvake kommuner ble ofte prioritert ved konsesjonstildelinger og for å sikre at konsesjonen ble drevet i tildelingskommunen ble det etablert en egen flytteforskrift, med hovedregel om forbud mot flytting av konsesjoner over kommune- og fylkesgrenser. Eier og driver var tidligere oftest den samme og hjemmehørende i konsesjonskommunen. Store deler av verdikjeden og ringvirkninger fra næringen var dermed lokalt forankret. Kommunen og oppdretterne var i en slags symbiose og arbeidet ofte tett sammen, både for å sikre nye produksjonsrettigheter og for utvikling av nødvendig infrastruktur.

Eierstrukturen i akvakulturnæringen har endret seg fortløpende de siste par tiår. Oppdrettslovens prinsipp om at oppdretterne bare kunne ha majoritetsinteresser i ett anlegg ble opphevet i 1991, og strukturendringer i form av oppkjøp og fusjoner skjøt umiddelbart fart. Det vokste fram en rekke selskaper med en håndfull tillatelser oppkjøpt lokalt eller i nabokommunene. En del mellomstore selskaper med regional profil vokste også fram.

Flytteforskriften ble til i en tid hvor hver konsesjon i hovedregel var tilknyttet kun en lokalitet, og med overgangen til en såkalt andregenerasjons lokalitetsstruktur, med smittehygienisk generasjonsskille og brakklegging var det nødvendig med flere lokaliteter. Nyttildelinger av produksjonsrettigheter forsterket også behovet for flere lokaliteter. Samtidig skjedde det en konsentrasjon av produksjonsrettigheter og mange selskap fikk kontroll over konsesjoner fordelt i flere kommuner og fylker. Sammen med flere andre erfaringer, ønsker og krav med hensyn til drift, sykdom og miljø, innebar dette at forbudet mot flytting over kommunegrensene ble oppfattet som et hinder for videreutvikling av næringen, og flytteforbudet og flytteforskriften ble opphevet i 2004.

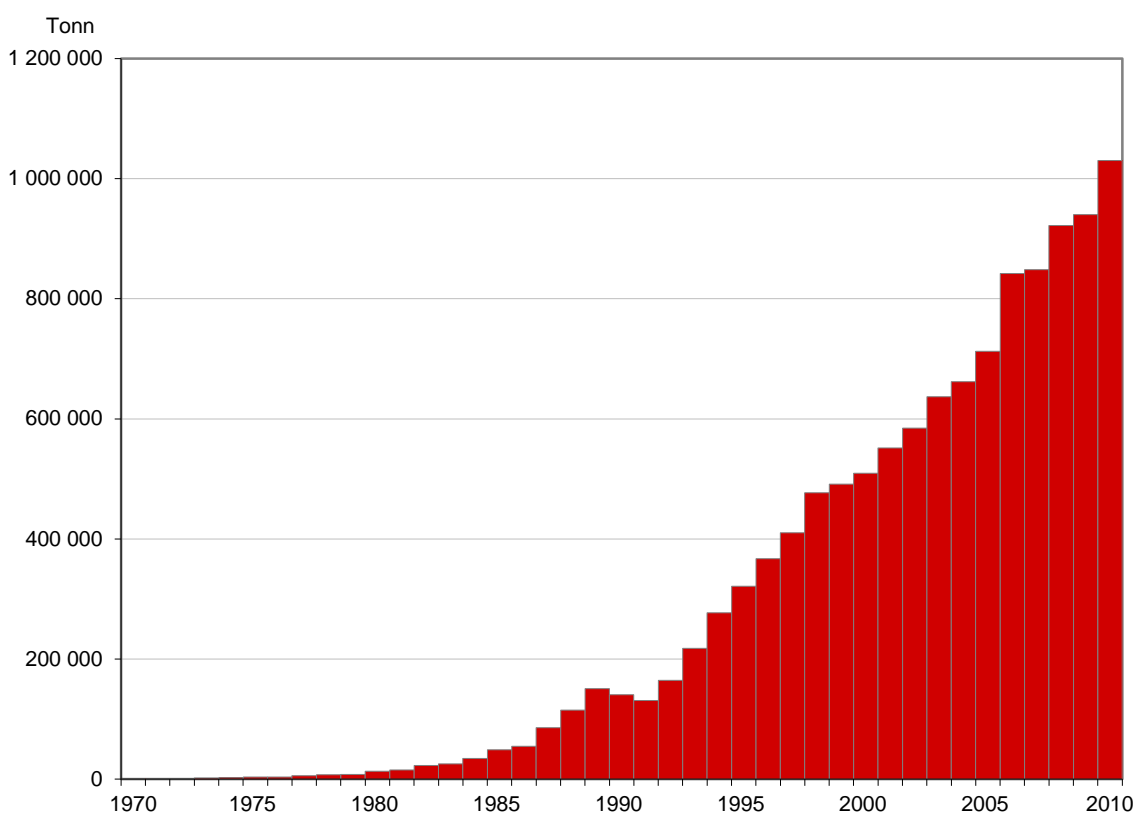
Opphevelsen av flytteforskriften innebar mulighet til samlokalisering og samdrift av konsesjoner og selskap på færre og større lokaliteter, ofte på dypere vann, på mer eksponerte områder – uavhengig av kommunegrenser. Samlokalisering og samdrift ga også grunnlag for større produksjon på hver lokalitet og dermed mer rasjonell drift. For utviklingen av næringen er det nærliggende å konkludere at opphevelsen av flytteforbudet og overgangen til en andregenerasjons lokalitetsstruktur var en vesentlig forutsetning for den senere tids betydelige industrialisering av næringen.

Det kan her være verd å merke seg at næringen nå står foran en av sine største utfordringer med overgangen til en tredjegerasjons lokalitetsstruktur som primært fundamenteres på smitteforebygging og miljøhensyn, og i mindre grad på distriktspolitiske hensyn, og det er nærliggende å konkludere med at forvaltningen av havbruksnæringen har hatt en fokusforskyvning fra næringspolitisk til næringsteknisk styring. Denne utviklingen har hatt betydning for både vekst og struktur i næringen, men det gjenstår ennå å se hvilken innretning og betydningen en tredjegerasjons lokalitetsstruktur vil få for næringen.

4.2 Produksjon og sysselsetting

Havbruksnæringen har i løpet av 40 år blitt en av våre viktigste eksportnæringer, og i 2011 passerte produksjonen av atlantisk laks for første gang milepælen én million tonn. I tillegg produserte den norske havbruksnæringen om lag 58.000 tonn regnbueørret, 15.000 tonn torsk, 1.800 tonn kveite, 500 tonn røye, samt noe piggvar, blåskjell og andre arter. Førstehandsverdien av produksjonen er beregnet til 29,3 milliarder kroner, en nedgang på 4,7 % sammenlignet med rekordåret 2010. Nedgangen skyldes i all hovedsak en laksepris som ble sterkt redusert i andre halvår 2011.

I 2011 ble det slaktet 1.118.341 tonn laks og ørret til en førstehandsverdi av nesten 30 milliarder kroner. Av dette gikk 99 % av produksjonen til eksport, til en verdi av 31 milliarder kroner, og havbruk sto dermed for 58,5 % av den totale sjømateksporten i 2011.

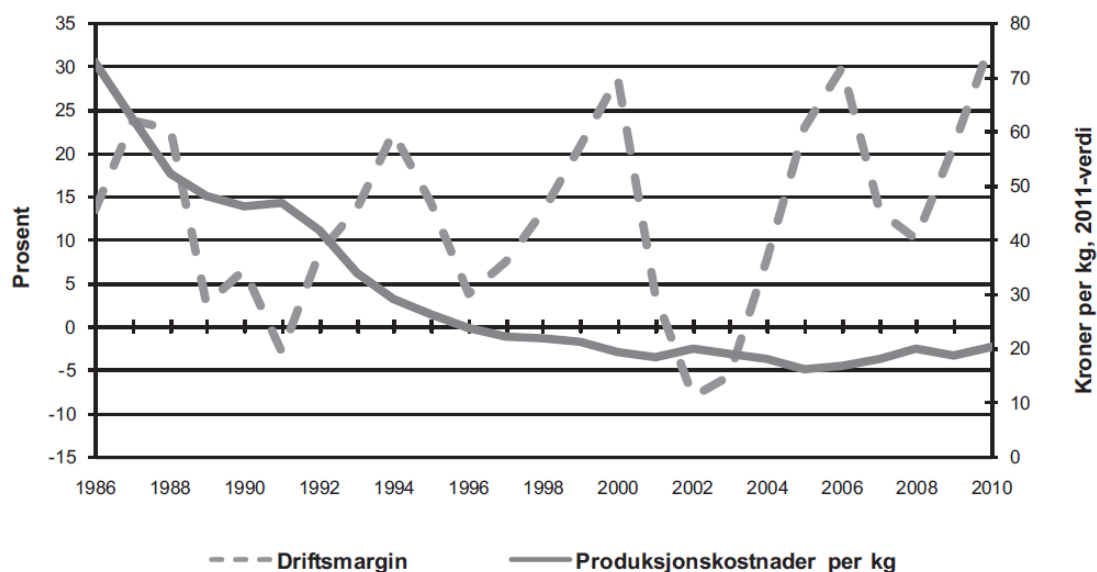

Figur 5 Salg av laks og ørret i perioden 1970 til 2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Selv om utviklingen viser en suksesshistorie, har næringen også hatt sine kriser med sykdom og markedskollaps. I dag bærer næringen preg av økende grad av industrialisering, med færre og større aktører, færre og større lokaliteter, koordinert drift og sykdomsbekjempelse. Dette er en utvikling som er drevet av veterinære hensyn så vel som politiske ønsker, teknologiutvikling og driftsøkonomiske beslutninger.

Laksenæringen har vært preget av store svingninger i lønnsomhet, jf. Figur 6 som viser lønnsomhet og produksjonskostnader i matfiskproduksjon. Gjennomsnittlige driftsmarginer

har historisk sett gjennomgått ulike sykluser med topper på mellom fire og seks års varighet. På toppene har driftsmarginene variert mellom 20 og 33 % med 2010 som et "gullår" for havbruksnæringen, som følge av svært høye laksepriser.

Figur 6 Gjennomsnittlig driftsmargin og gjennomsnittlig produksjonskostnad per kilo. Laks og regnbueørret 1986–2010 (Kilde: Fiskeridirektoratet, 2011)

Fram til 2005 var både pris og produksjonskostnader fallende, men etter 2005 har produksjonskostnadene per kilo i faste kroner vært stigende, til tross for en stadig økende produksjon å fordele de faste kostnadene på. Økningen i produksjonskostnader skyldes både økte førkostnader, økte kostnader knyttet til sykdom og rømmingsforebygging, økte arbeidskostnader og økte anleggskostnader knyttet til nye krav til utforming av anleggene (NYTEK-forskriften) og driftsprinsipper. "Final density stocking", at man ved utsett setter fisken ut i en merd med stort nok volum til å romme fisken når den er slakteklar, betyr for eksempel at behovet for merdvolum har økt betydelig. Den høye lønnsomheten kan ikke forklares av produktivitetsvekst, men skyldes primært høye priser skapt av etterspørselsvekst og produksjonsproblemer hos våre konkurrentland.

I 2011 var om lag 5.800 personer direkte sysselsatt i havbruksnæringen. Av disse var omkring 3.700 sysselsatt innenfor matfiskproduksjon av laks og ørret. I tillegg til direkte arbeidsplasser skaper havbruksnæringen ringvirkninger i annet næringsliv, blant annet innen utvikling og produksjon av fôr og utstyr, videreforedling, transport og salg. Sintef har beregnet at havbruksnæringen totalt (inkludert ringvirkninger) skapte i overkant av 21.000 årsverk i 2010 (Fiskeri- og kystdepartementet).

Produksjon målt i forhold til antall årsverk har historisk sett økt betydelig, og eksempelvis var gjennomsnittlig produksjon per årsverk i 1985 i primærleddet på 30 tonn, mens den var cirka 12 ganger høyere i 2010. Det er imidlertid verdt å merke seg at produksjon per årsverk gikk ned med 17,2 % fra 2009 til 2010 (Fiskeridirektoratet, 2011) Denne reduksjonen kan i hovedsak relateres til en økning i gjennomsnittlig antall årsverk fra 2009 til 2010, men også reduksjon i gjennomsnittlig biomasse har betydning.

4.3 Strukturendringer

Samtidig som havbruksnæringen har vært i sterkt vekst, har næringen gjennomgått en betydelig strukturering. Både bedrifter og produksjonsenheter har blitt færre og større, samtidig som en økende grad av industrialisering preger utviklingen i alle ledd. Både antall tillatelser og selskaper i settefiskproduksjon er redusert med over 40 % siden år 2000.

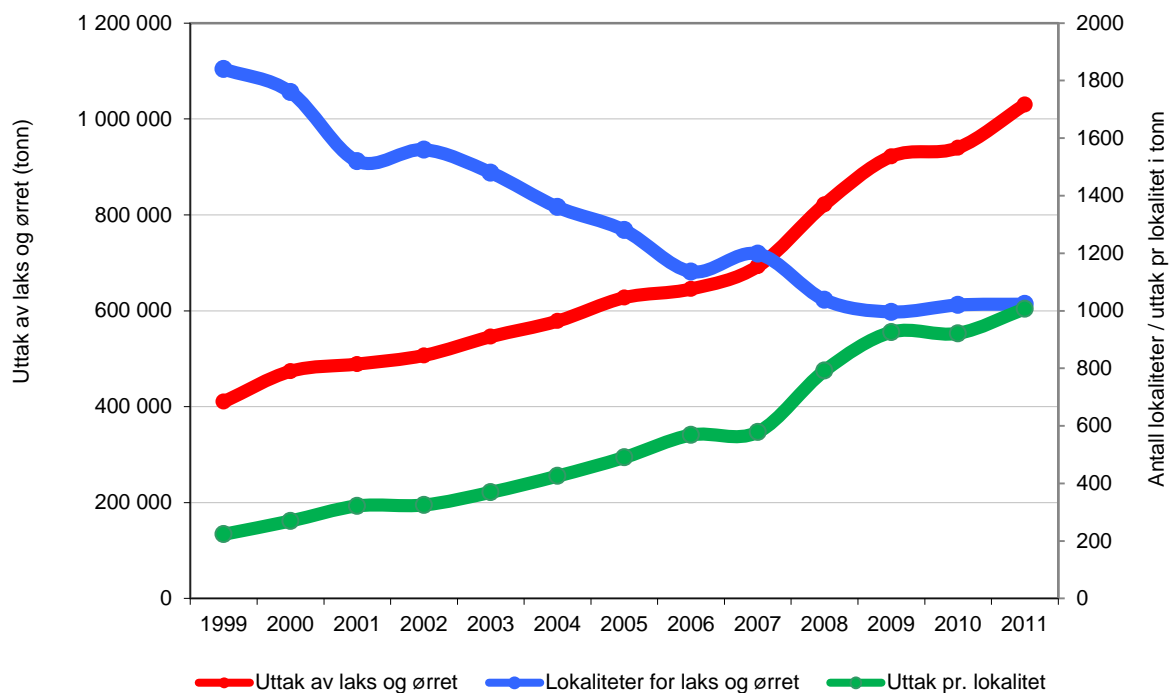
I 1994 hadde hvert havbruksselskap i gjennomsnitt 1,2 konsesjoner, i 2000 hadde det vokst til 3 konsesjoner per selskap, mens det i 2010 i gjennomsnitt hadde 6,6 konsesjoner (Fiskeridirektoratet, 2011b). I samme periode har antall konsesjoner (matfisk, laks i sjø) økt med 22 %, til 974. I 2011 finner vi seks store norske havbruksselskap notert på Oslo børs (Cermaq, Grieg Seafood, Lerøy Seafood, Marine Harvest, Norway Royal Salmon og Salmar) i tillegg til tre utenlandske, Bakkafrost, Morpol og The Scottish Salmon Company. Det største, Marine Harvest, stanger i taket på myndighetenes 25-% eierskapsbegrensning, og de fem største selskapene kontrollerte 48 % av konsesjonene ved utgangen av 2010.

En annen side ved struktureringen er økende grad av integrering i verdikjeden, mellom både settefiskanlegg, matfiskselskap, slakteri, foredling og eksportvirksomhet. Dette har gjort at det er svært få settefisk-, matfisk- eller slakterianlegg som ikke, gjennom eierskap eller forpliktende avtaler, er tilknyttet en mellomstor eller stor aktør. Både produksjon, innkjøp av varer og tjenester, slaktning og salg er følgelig også konsentrert til færre og større enheter og aktører enn tidligere.

Endringer i selskapsstruktur, eierforhold og rasjonalisering har bidratt til at antall slakterier er redusert med nærmere cirka 65 % de siste elleve årene (fra 178 til 117). Et gjennomsnittlig slakteri slaktet dermed fire ganger mer fisk i 2011 enn for ti år siden, men det er verd å merke seg at det er meget stor variasjonen i størrelsen på lakseslakteriene, hvor noen bare slakter noen få tusen tonn, mens de største slakter rundt 80.000 tonn årlig.

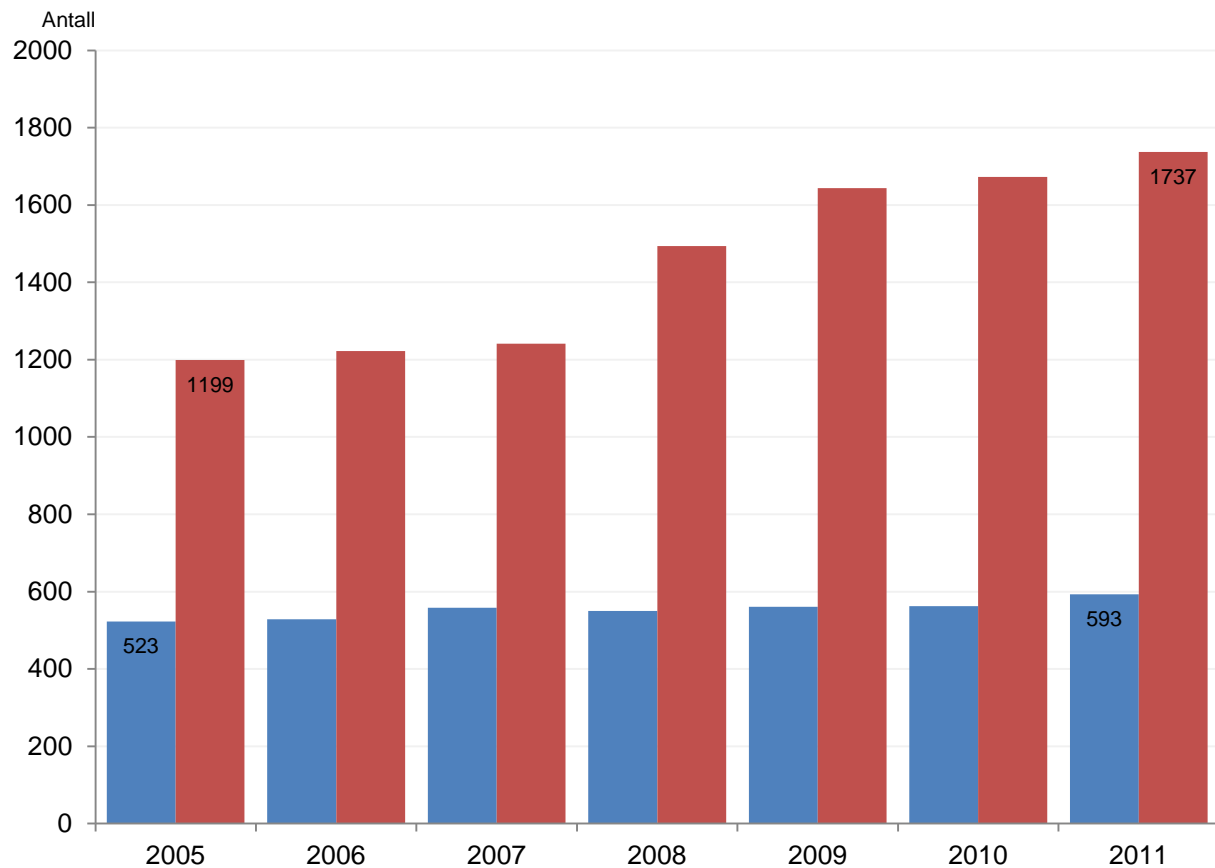
4.4 Lokalteter

Det har også vært en vesentlig endring i næringens lokalitets- og driftsstruktur. Antall havbrukslokaliteter har endret seg relativt mye de siste tjue årene, fra cirka 1.400 i 1990 til en topp i 2000 med 1.806 lokaliteter. Fra 2000 er antallet redusert til dagens nivå på 1.020 lokaliteter. De siste 12 års nesten halvering av antall lokaliteter har for øvrig skjedd samtidig med en fordobling av matfiskproduksjonen. Følgelig er uttak per lokalitet mer enn firedoblet fra 223 tonn per lokalitet i 1999 til 1.023 tonn per lokalitet i 2011 (se Figur 7).

Figur 7 Uttak av laks og ørret i relasjon til antall lokaliteter i perioden 1999–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

I praksis produseres det nå på mellom 520 og 640 lokaliteter samtidig i løpet av året. Av tillatte lokaliteter er noe i overkant av halvparten i bruk til en hver tid, etter som lokaliteter brakklegges i perioder mellom slakting og nytt utsett. I Figur 8 ser vi at antall lokaliteter i bruk er relativt stabilt, mens produksjonen per lokalitet har hatt en betydelig vekst, tilsvarende 48 % de siste seks årene. Produksjonen varierer også meget, og mens enkelte lokaliteter har en årsproduksjonen på langt under 1.000 tonn har enkelte høyproduktive lokaliteter årsproduksjon på over 10.000 tonn.

Figur 8 Antall lokaliteter i drift og uttak av fisk per lokalitet i drift samlet for Norge. Antall lokaliteter i drift angir gjennomsnittlig antall lokaliteter i bruk til enhver tid (Kilde: Fiskeridirektoratet)

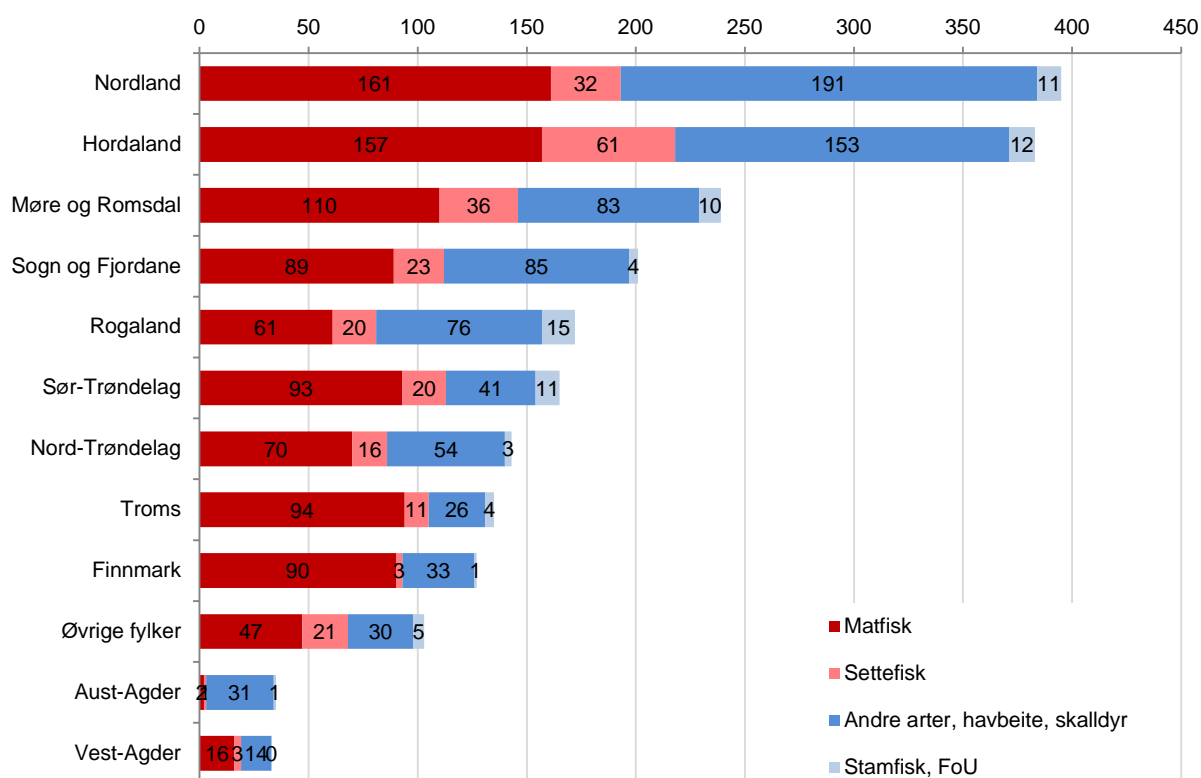
Konsentrasjonen om færre og større lokaliteter innebærer også en mer industrialisert drift med nye anleggskonfigurasjoner og anleggsoppdelinger, og vi ser fortsatt en flytting mot mer eksponerte lokaliteter, med bedre strømforhold og større dyp.

5 Havbruksnæringen i Troms

De første matfiskanleggene i Troms ble etablert på begynnelsen av 70-tallet, og næringen har gjennom til dels turbulente tider etablert seg som en betydelig næring i fylket, med stor betydning for lokal verdiskaping og sysselsetting. Utviklingen av havbruksnæringen i Troms har på mange måter fulgt samme spor som havbruksnæringen i resten av landet, men det er også viktige forskjeller.

5.1 Tillatelser fordelt på type virksomhet

Havbruksaktiviteten i Troms knytter seg i all hovedsak til matfiskproduksjon av laks og ørret, og som det fremkommer av Figur 9 er det 94 konsesjoner for laks og ørret i fylket. Det utgjør i underkant av 10 % av nasjonenes 990 laksekonsesjoner. Det er ellers verdt å merke seg at både antall settefisktillatelser og tillatelser for marine arter og skalldyr generelt er mindre i Troms enn i de fleste andre havbruksfylkene, slik har det også vært historisk.

Figur 9 Tillatelser for havbruk per fylke i 2012

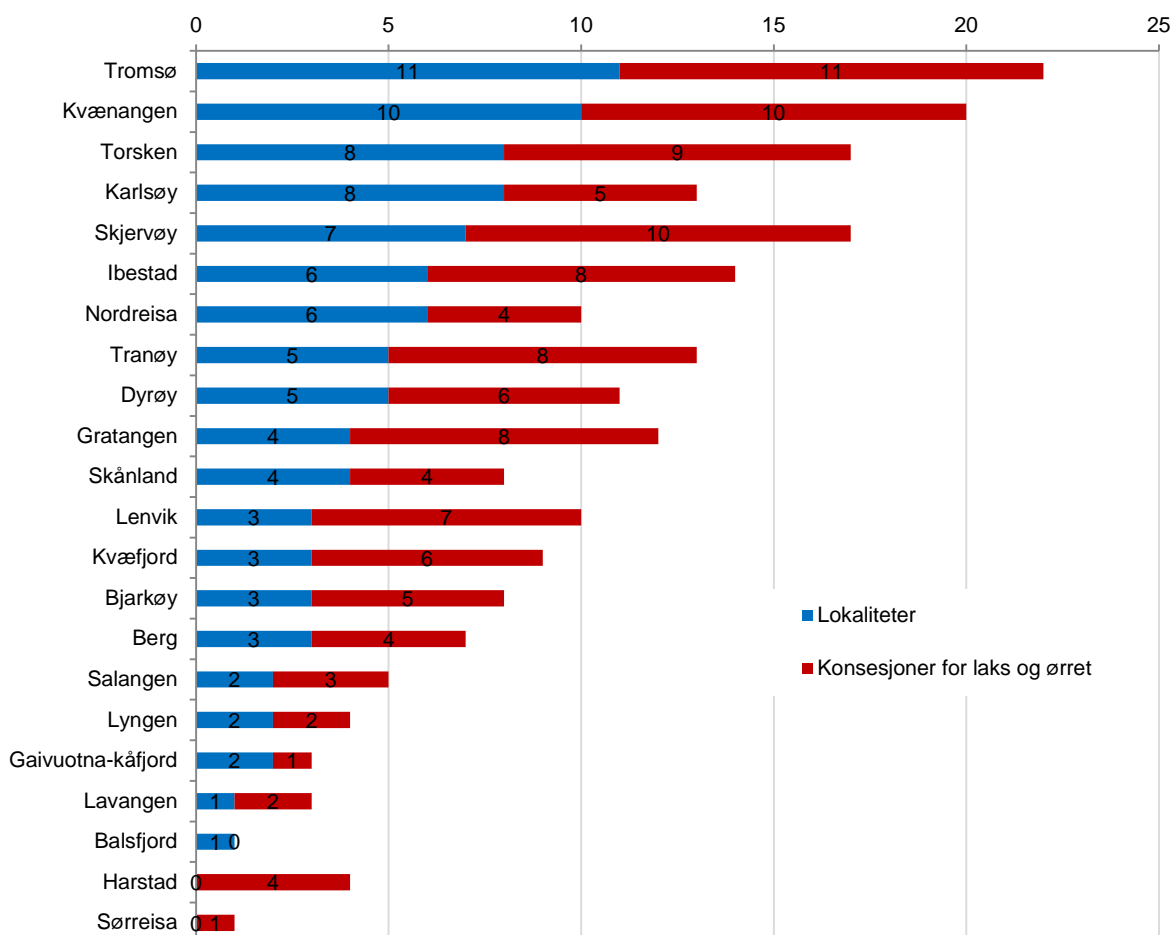
5.2 Kommunevis fordeling av tillatelser og lokaliteter

Hvis vi ser på den kommunevis fordelingen i fylket fremgår det av Tabell 1 at Tromsø kommune har fått tildelt flest konsesjoner og tillatelser til havbruk i fylket, med til sammen 27 tillatelser. At kommunen har så vidt mange flere tillatelser enn de andre kommunene i fylket skyldes i stor grad antall FoU-relaterte konsesjoner, og da primært i tilknytning til Havbruksstasjonen i Kårvika.

Tabell 1 Tillatelser for havbruk, antall per kommune i Troms per oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Kommune	Matfisk laks og ørret	Settefisk	Andre arter, skalldyr	Stamfisk, visning, FoU, undervisning	Totalt
Tromsø	11		2	14	27
Kvænangen	10			1	11
Karlsøy	8		1		9
Torsken	8				8
Skjervøy	7	1			8
Ibestad	6			1	7
Nordreisa	6		1		7
Tranøy	5	1	1		7
Dyrøy	5	1			6
Storfjord		1	5		6
Gratangen	4	1			5
Skånland	4	1			5
Lenvik	3		1		4
Berg	3	1			4
Bjarkøy	3		1		4
Kvæfjord	3				3
Gaivuotna-Kåfjord	2	1			3
Lyngen	2		1		3
Salangen	2				2
Balsfjord	1		1		2
Lavangen	1				1
Bardu			1		1
Sum	94	8	15	16	133

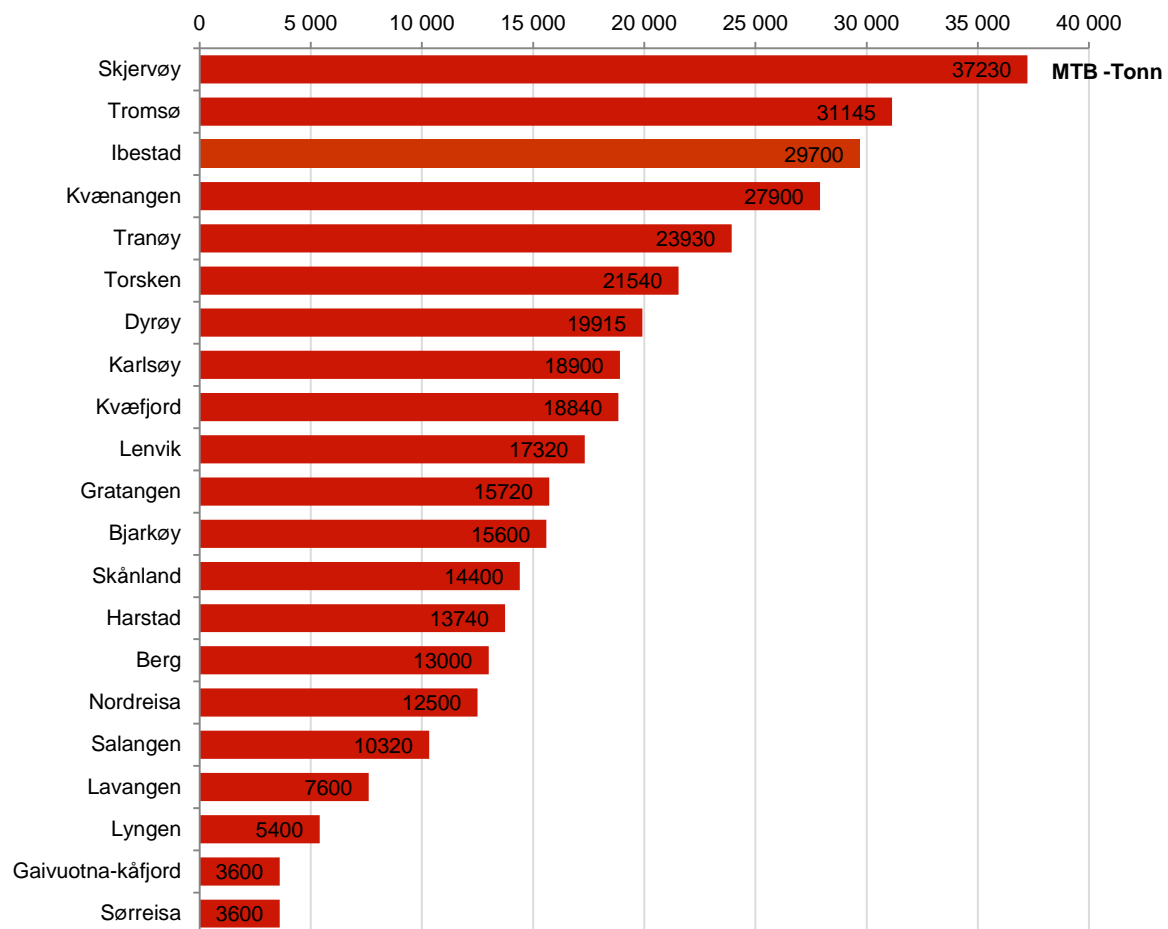
Det er ellers verdt å ha med seg at laksekonsesjonene, etter opphevingen av flytteforskriften i 2004 ikke lenger må lokaliseres til den kommunen den opprinnelig var gitt til. Oversikten i Figur 10 gir imidlertid en pekepinn på hvilke kommuner som har vært prioritert i forbindelse med tidligere tildelinger og konsesjonsrunder. Figuren viser antall konsesjoner og antall lokaliteter i hver kommune. Det fremgår av figuren at det fortsatt er bra samsvar mellom antall lokaliteter og antall konsesjoner, og kan indikere at det ikke har vært noen tung flytting av virksomheten i fylket etter opphevelsen av flytteforskriften. Det kan imidlertid se ut til å være en tendens til at deler av Sør-Troms, med kommuner som Harstad, Kvæfjord og Bjarkøy, har flere lokaliteter per konsesjon enn ellers i fylket. Det samme gjelder for Lenvik kommune, mens antallet lokaliteter relatert til konsesjonene er lavest i Nordreisa, Karlsøy og Gaivuotna-Kåfjord.

Figur 10 Konsesjoner og lokaliteter for matfisk, havbruk av laks og ørret, antall per kommune i Troms per oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Antall lokaliteter gir ikke alene et tilstrekkelig grunnlag til å trekke klare konklusjoner om geografisk fordeling av produksjon og aktivitet i havbruksnæringen. Vi har ikke tilgang til gode data på kommunevis produksjon i fylket de senere årene. Kommunevis produksjon kan for øvrig variere mye fra år til år som følge av produksjonssykluser. Fra utsett til slakting tar det gjerne 12-18 måneder, før lokaliteten brakklegges for en periode. Det betyr at det ett år kan være null slakting fra en lokalitet, mens det neste år kan slaktes både fem og ti tusen tonn fra samme lokalitet. I tillegg vil sykdomsrestriksjoner i forbindelse med ekstraordinære smitte- og sykdomssituasjoner, slik som ILA-problemene i Sør Troms, innebære til dels store variasjoner. Ved å se på størrelsen på klarerte lokaliteter¹ får vi imidlertid en pekepinn på fordelingen av produksjonen i fylket. Kapasiteten på klarerte lokaliteter er vist i Figur 11. Vi ser der at det er relativt store forskjeller mellom kommunene. Kommunene med høyest klarert lokalitetskapasitet er Skjervøy, Tromsø, Ibestad, Kvænangen og Tranøy, som har en samlet klarert kapasitet tilsvarende 150.000 tonn. De fem kommunene med lavest lokalitetskapasitet, Salangen, Lavangen, Lyngen, Gaivuotna-Kåfjord og Sørreisa, har på sin side en samlet klarering for 30.000 tonn.

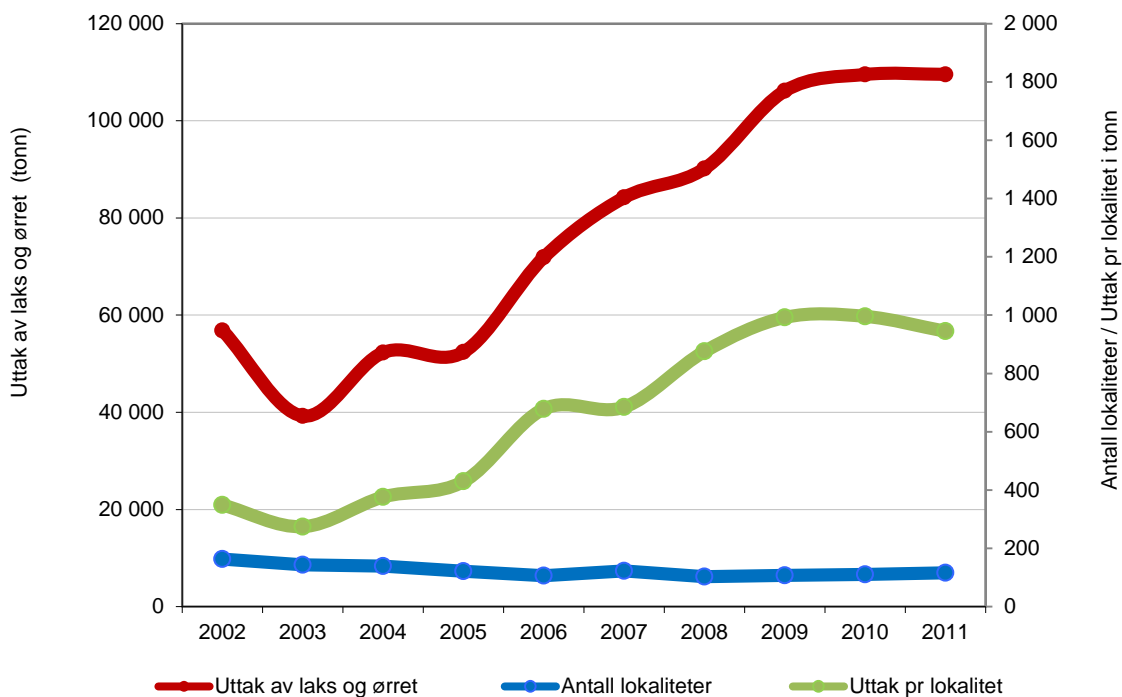
¹Kapasiteten på klarerte lokaliteter oppgis i MTB (maksimal tillatt biomasse) og utgjør hver enkelt lokalitets begrensning. "Konsesjons MTB" angir konsesjonens begrensninger som fordeles på flere lokaliteter.

Figur 11 Lokalitets-MTB, (maksimal tillatt biomasse for klarerte lokaliteter) for matfisk av laks og ørret, per kommune i Troms, oktober 2012 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

5.3 Lokaltetstørrelse

I Figur 7 så vi at det nasjonalt hadde vært en tilnærmet halvering av antall lokaliteter for matfisk havbruk av laks og ørret. I Troms har ikke nedgangen vært like stor, men antallet er redusert fra 163 i 2002 til dagens 118 lokaliteter, noe som tilsvarer en reduksjon på 28 %. Det har imidlertid vært en liten oppgang etter 2008 da det var registrert 103 lokaliteter. Solgt mengde laks har økt med 92 % siden 2002. Uttaket per lokalitet i Troms har i perioden 2002-2011 økt med 164 %, mens tilsvarende gjennomsnittlig nasjonalt uttak per lokalitet økte med 214 %.

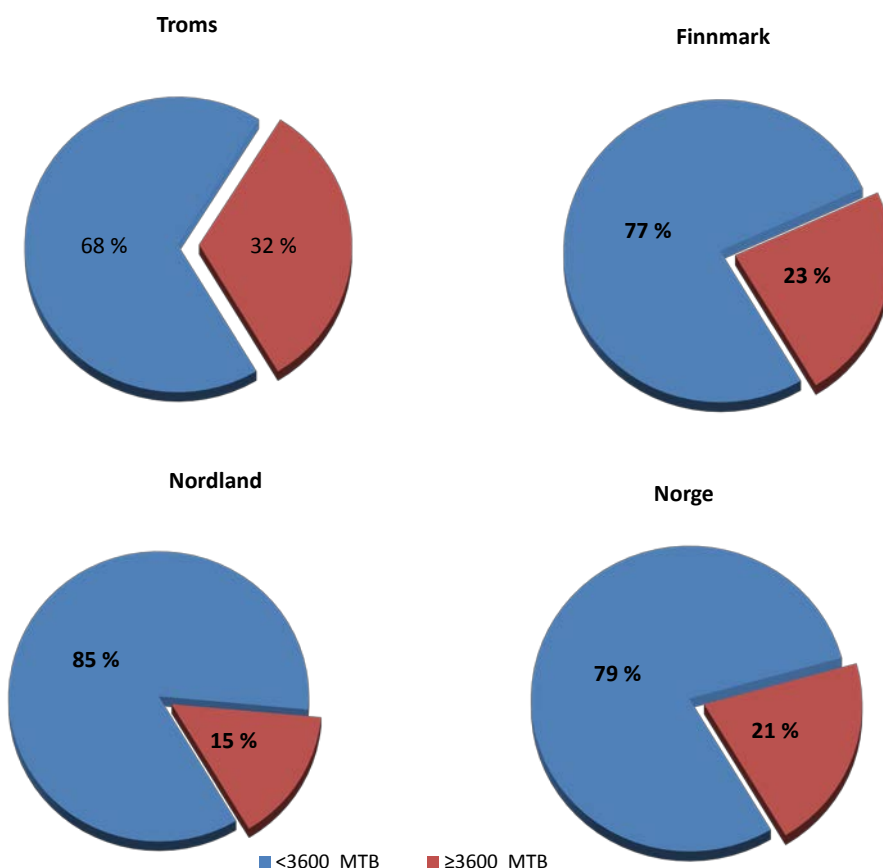
Figur 12 Salg av laks og ørret fra Troms relatert til antall lokaliteter i perioden 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Det er imidlertid bare rundt 40 % av lokalitetene i Troms som til enhver tid er i bruk, og produksjon per lokalitet i bruk er i gjennomsnitt på 2.283 tonn. Det er 33 % høyere enn landsgjennomsnittet og indikerer større lokaliteter i fylket enn generelt i Norge.

Tabell 2 Antall lokaliteter brukt og uttak av fisk per lokalitet i drift for Troms i perioden 2005–2011. Antall lokaliteter i bruk angir gjennomsnittlig antall på lokaliteter i bruk til enhver tid (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Troms	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lokaliteter i bruk	45	47	48	50	53	51	48
Solgt kvantum (tonn)	52.379	71.921	84.214	90.180	106.163	109.573	109.563
Solgt kvantum (tonn) per lokalitet	1.164	1.530	1.754	1.804	2.003	2.148	2.283

Gjennomsnittlig lokalitetsstørrelse i Troms er på 3.067 tonn, som bare er 6 % høyere enn landsgjennomsnittet på 2.880 tonn.

Figur 13 Prosentvis fordeling av lokaliteter større enn (rød andel) og mindre enn (blå andel) – 3.600 MTB

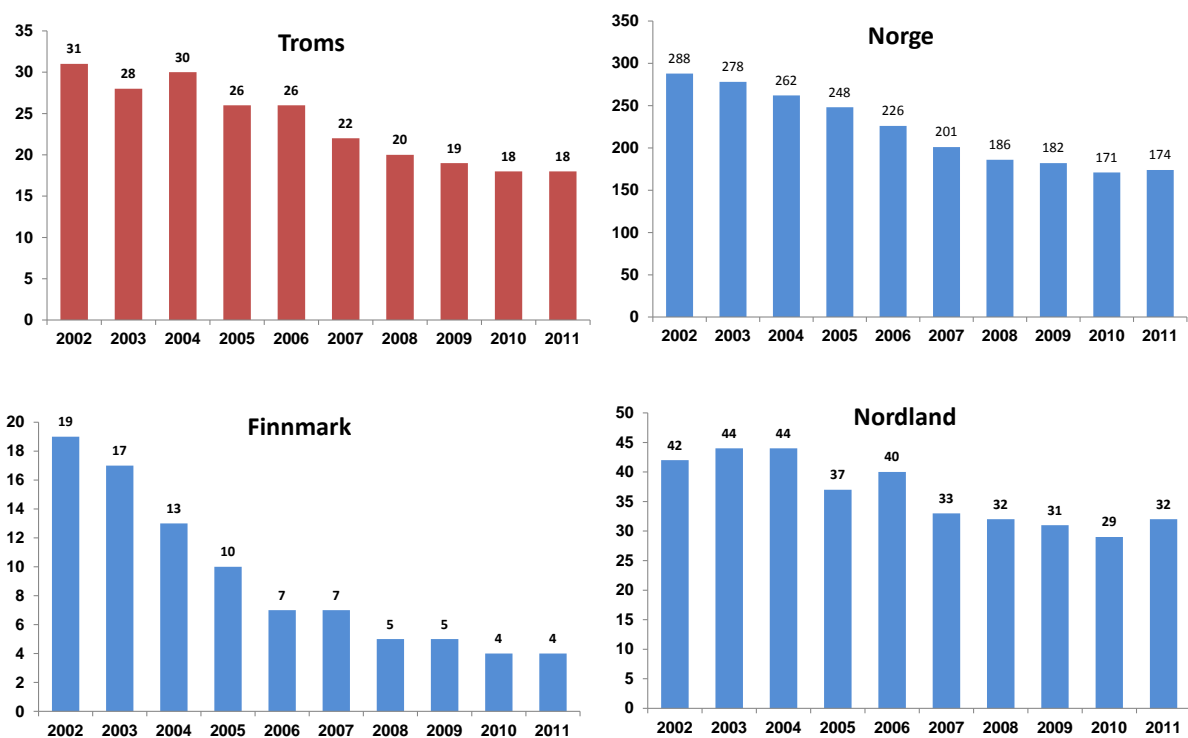
Hvis vi imidlertid ser på fordeling av "større lokaliteter" (lokaliteter ≥ 3.600 MTB) ser vi av Figur 13 at andelen i Troms på 32 % er markert høyere enn både landsgjennomsnittet og gjennomsnittet i Finnmark, og mer enn dobbelt så høyt som i Nordland.

5.4 Aktører matfiskoppdrett

Havbruksnæringen i Troms er i all hovedsak fundamentert på en distriktspolitisk arv fra åttitallet, med en lokalt forankret selveierstruktur. Dette innebar relativt små enheter med en nokså jevn geografisk fordeling. Mange var etablert relativt sent, og hadde ikke opparbeidet nødvendig soliditet til å møte de vanskelige tidene som kom på begynnelsen av 1990-tallet, og mange aktører gikk konkurs. Kombinasjonen av liberaliserte eierbegrensninger og den svake økonomien åpnet for en rekke oppkjøp i havbruksnæringen i Troms, som fortsatt i all hovedsak var eid av aktører i fylket. I forbindelse med den generelle nedturen i næringen i begynnelsen av det nye årtusenet ble det også gjennomført betydelige oppkjøp, og da i all hovedsak gjort av aktører utenfor fylket.

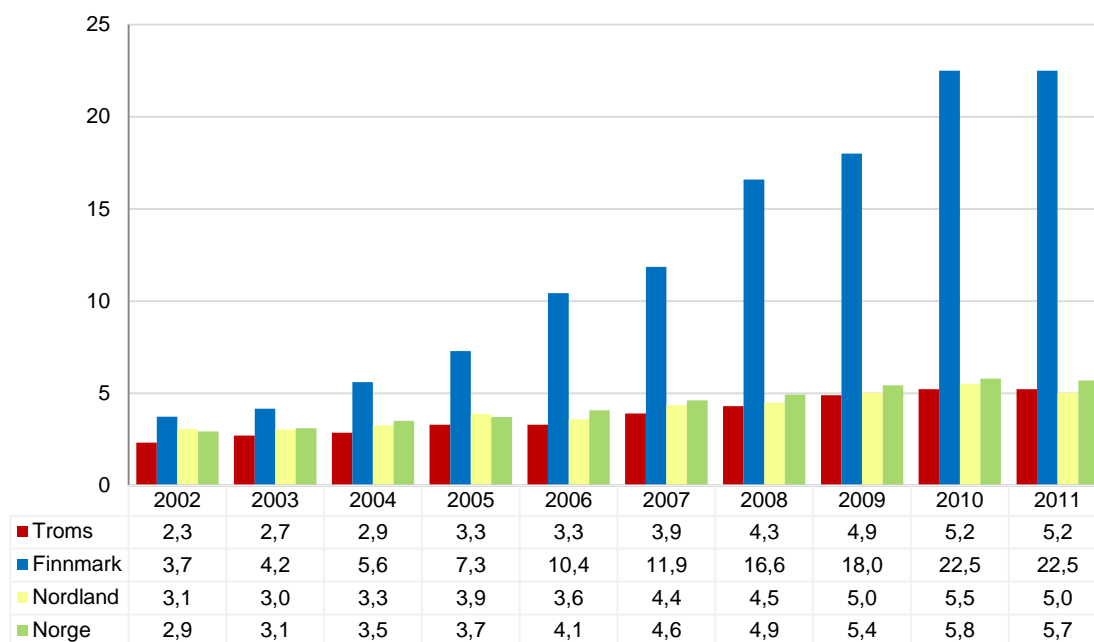
I tråd med oppdragets avgrensinger har vi ikke gått i dybden på den historiske utviklingen, men kan vise til at i 1990 var det 62 aktører i Troms (som produserte 10.013 tonn laks og ørret) mens det i 2011 er 16 aktører (som produserte 109.563 tonn). For de senere årene er statistikkgrunnlaget for antall aktører lettere tilgjengelig og i Figur 14 er utviklingen i perioden

2002–2011 presentert. Det fremgår der at antall aktører i Troms er redusert med cirka 40 % i 10-års perioden. Det er omtrent identisk med gjennomsnittlig nasjonal utvikling, men vesentlig mindre enn i Finnmark, som har hatt en reduksjon på 76 % i samme periode. Nordland har på sin side hatt en reduksjon i antall aktører tilsvarende 27 % som er mindre enn både landsgjennomsnittet og de andre fylkene i nord.

Figur 14 Antall aktører innen matfiskproduksjon av laks og ørret 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Aktørene i Troms har gjennomsnittlig 5,2 konsesjoner (jf. Figur 15), noe som er litt mindre enn landsgjennomsnittet og litt mer enn oppdretterne i Nordland, men vesentlig mindre enn aktørene i Finnmark, som gjennomsnittlig har 22,5 konsesjoner.

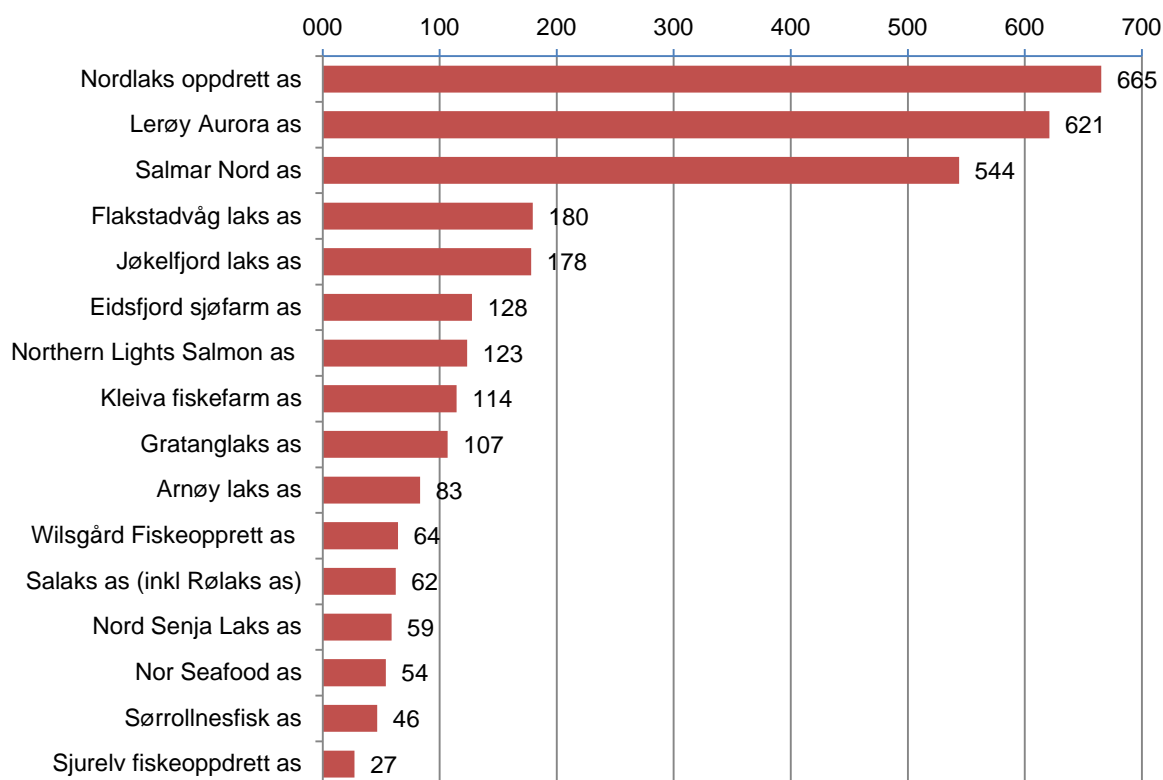
Figur 15 Antall konsesjoner for matfiskproduksjon av laks og ørret per aktør i 2002–2011 (Kilde: Fiskeridirektoratet)

Tabellen nedenfor gir en oversikt over aktørene i Troms, med antall konsesjoner og størrelse på selskap. Lerøy Aurora AS er det selskapet som har flest konsesjoner for laks og ørret. Sammen med Nordlaks oppdrett AS og Salmar Nord AS har de til sammen 44 konsesjoner, som tilsvarer 47 % av konsesjonene i fylket. De lokale aktørene har relativt sett få konsesjoner, de fleste er små bedrifter med 2–3 konsesjoner. Det er vanlig med ulike grader av samarbeid mellom de lokale aktørene, av disse er det kun Sjørelv Fiskeoppdrett AS som ikke har samdrift med andre aktører. Norway Royal Salmon ASA (NRS) har eierinteresser i flere av de lokale selskapene, og motsatt. NRS står også for salget for flere av produsentene i fylket.

Tabell 3 Konsesjoner og lokaliteter per selskap i Troms (antall og MTB) (Kilde: Nofima)

Selskap	Kommune	Konsesjoner		Omsetning (driftsinntekter)	Eierskap/Gruppering
		Antall	MTB		
Arnøy laks as	Lauksletta	4	3.780	Kr 83.097.000	Troms
Eidsfjord sjøfarm as	Sortland	4	3.780	Kr 27.501.160	Nordland
Flakstadvåg laks as	Torsken	6	5.670	Kr 179.547.648	Troms
Gratangelaks as	Gratangen	3	2.835	Kr 106.834.000	Troms
Jøkelfjord laks as	Jøkelfjord	7	615	Kr 178.152.000	Morpol ASA
Kleiva fiskefarm as	Engenes	4	3.780	Kr 114.454.000	Troms
Lerøy Aurora as	Tromsø	17	6.065	Kr 620.991.000	Lerøy Seafood Group ASA
Nor Seafood as	Torsken	2	1.890	Kr 53.881.000	Troms 18%, NRS 82%
Nord Senja Laks as	Botnhamn	3	2.835	Kr 58.754.000	Troms 33,3 %, NRS 66,7%
Nordlaks oppdrett as	Hadsel	14	13.230	Kr 665.437.335	Nordland
Northern Lights Salmon as	Skånland	4	3.780	Kr 123.474.000	Troms
Salaks as (inkl Rø laks as)	Sjøvegan	5	4.725	Kr 62.393.000	Troms
Salmar Nord as	Tranøy	13	12.285	Kr 543.827.000	Salmar ASA
Sjørelv fiskeoppdrett as	Tromsø	2	1.890	Kr 27.243.000	Troms
Sørrollnesfisk as	Ibestad	3	2.835	Kr 46.481.000	Troms
Wilsgård Fiskeoppdrett as	Torsken	3	2.835	Kr 64.308.000	Troms 63%, NRS 37 %

Størrelsesforskjellene mellom aktørene avspeiles også i stor variasjon i omsetningen, som er presentert i Figur 16. Samlet driftsinntekt er på kr 3.056.375.530,-, hvorav de tre største selskapene står for 60 % av salgsinntektene. Med unntak av Flakstadvåg laks AS er de sels største heleid av aktører utenfor fylket. Disse eksternt eide selskapene står for salgsinntekt tilsvarende kr 2.135.908, eller 70 %. Inntekten fra de andre aktørene i fylket er på kr 920.466.648.

Figur 16 Driftsinntekter for matfiskprodusentene i Troms per 2011 (Kilde; Nofima, Purehelp)

De fem største selskapene er i hovedsak heleid av aktører utenfor fylket og har til sammen kontroll over 55 konsesjoner, som tilsvarer 58 % av de 94 konsesjonene i fylket, men står altså for 70 % av omsetningen.

5.5 Settefisk

Det er 10 settefiskanlegg i Troms, hvor de aller fleste er mer eller mindre integrert i eksisterende matfiskvirksomhet i fylket. Underskudd på egenprodusert smolt har i fylkets havbrukshistorie hele tiden vært en utfordring. Produksjonen har etter hvert økt til en samlet produksjon i 2011 på 16,2 millioner, men samtidig har smoltutsettene økt til 30,8 millioner i 2011. Følgelig er det nødvendig med import av 14,6 millioner smolt.

Tabell 4 Tillatelser for produksjon av settefisk av laks og ørret i Troms per oktober 2012
(Kilde: Fiskeridirektoratet)

Selskap	Kommune	Tillatelse mill stk
Akvafarm AS	Berg	2,5
Akvafarm AS	Dyrøy	1,0
Ellevoll Settefisk AS	Storfjord	2,5
Astafjord Smolt AS	Gratangen	0,5
Fjord Smolt AS	Skånland	4,0
Jøkelfjord Edelfisk AS	Kvænangen	0,6
Jøkelsmolt AS	Skjervøy	1,0
Salangfisk	Salangen	0,5
Skardalen Settefisk AS	Gaivuotna-Kåfjord	2,5
Troms Stamfiskstasjon AS	Tranøy	2,0

5.6 Produksjonsvolum og verdi

Havbruksnæringen i Troms har hatt en jevn vekst de siste årene både i produksjonsvolum og verdi, og har de siste to årene ligget på et volum på 110 tusen tonn rund vekt laks og ørret, til en verdi på 2,9 milliarder kroner i 2011 (Fiskeridirektoratet, 2011). Troms har 10 % av landets samlede slaktevolum målt i rund vekt. Slakteverdien i 2011 var for landet som helhet på nesten 29 milliarder kroner, noe som var en nedgang på cirka 1,4 milliarder fra toppåret i 2010.

Tabell 5 Solgt mengde av slaktet fisk fordelt på fylke, 2007–2011 (Mengde i tonn rundvekt)

Fylke/År	2011(2)		2010		2009		2008		2007		2006	
Nordland	218.793	20 %	192.962	19 %	162.922	17 %	153.220	19 %	152.359	19 %	140.448	20 %
Hordaland	187.977	17 %	163.258	16 %	169.767	18 %	146.135	18 %	139.025	17 %	112.331	16 %
Sør-Trøndelag	146.154	13 %	107.499	11 %	112.430	12 %	96.221	12 %	98.990	12 %	81.515	12 %
Møre og Romsdal	134.045	12 %	120.530	12 %	119.825	13 %	103.392	13 %	106.683	13 %	99.423	14 %
Troms	109.563	10 %	109.537	11 %	106.163	11 %	90.181	11 %	84.215	10 %	71.921	10 %
Sogn og Fjordane	105.287	9 %	87.024	9 %	79.922	9 %	70.892	9 %	78.450	10 %	52.118	8 %
Nord-Trøndelag	75.910	7 %	80.162	8 %	75.674	8 %	64.462	8 %	73.633	9 %	55.619	8 %
Rogaland	70.931	6 %	64.368	6 %	62.234	7 %	52.355	6 %	54.537	7 %	45.714	7 %
Finnmark	54.107	5 %	57.096	6 %	36.269	4 %	35.430	4 %	22.238	3 %	22.754	3 %
Øvrige fylker	15.575	1 %	11.676	1 %	11.774	1 %	10.672	1 %	11.557	1 %	10.830	2 %
Totalt	1.118.341	100 %	994.113	100 %	936.980	100 %	822.960	100 %	821.687	100 %	692.673	100 %

2) Foreløpige tall

Kilde: Fiskeridirektoratet

Tabell 6 Verdi av slaktet fisk fordelt på fylke, 2007–2011 (Verdi i 1000 kroner)

Fylke	2011(2)	2010	2009	2008	2007
Nordland	5.862.620	5.802.116	3.652.167	3.205.773	2.991.650
Hordaland	5.038.479	5.001.062	4.207.253	2.979.468	2.815.678
Sør-Trøndelag	3.691.806	3.314.127	2.260.961	1.993.259	2.022.115
Møre og Romsdal	3.547.427	3.718.130	2.999.941	2.106.376	2.442.918
Troms	2.862.119	3.442.523	2.562.325	1.955.488	1.811.454
Sogn og Fjordane	2.421.631	2.728.793	2.077.305	1.420.164	1.783.982
Nord-Trøndelag	1.850.317	2.202.546	1.557.611	1.310.980	1.418.076
Rogaland	1.793.348	1.896.657	1.499.910	949.858	1.093.978
Finnmark	1.430.023	1.818.164	892.366	788.066	475.830
Øvrige fylker	350.493	317.176	222.434	154.970	193.901
Totalt/Total	28.848.263	30.241.294	21.932.273	16.864.401	17.049.582

2) Foreløpige tall

Kilde: Fiskeridirektoratet

5.7 Sysselsetting i havbruksnæringen i Troms

Befolkningen (mellom 15 og 74 år) i Norge utgjorde 3.704.934 i 2011, hvorav 2.562.000 var sysselsatt. I Nord-Norge var befolkningen 350.756, og sysselsettingen utgjorde 239.680 personer for året 2011. I Troms fylke er 82.104 personer sysselsatt, 38.967 kvinner og 43.137 menn.

Tabell 7 Fordelingen av befolkningen (mellom 15 og 74 år) nasjonalt og i Nord-Norge (Kilde: SSB)

Bostedsfylke/Kjønn	Befolkning		Sysselsatte		Endring siste år	%
	2010	2011	2010	2011		
Hele landet	3.643.182	3.705.934	2.517.000	2.562.000	45.000	1,8
Menn	1.850.316	1.885.673	1.324.998	1.352.698	27.700	2,1
Kvinner	1.792.866	1.820.261	1.192.002	1.209.302	17.300	1,5
18 Nordland	174.909	176.271	118.321	119.535	1.214	1
Menn	89.622	90.332	62.327	63.118	791	1,3
Kvinner	85.287	85.939	55.994	56.417	423	0,8
19 Troms	117.869	119.022	80.892	82.104	1.212	1,5
Menn	60.477	60.990	42.479	43.137	658	1,5
Kvinner	57.392	58.032	38.413	38.967	554	1,4
20 Finnmark	54.855	55.463	37.533	38.041	508	1,4
Menn	28.574	29.013	19.751	20.134	383	1,9
Kvinner	26.281	26.450	17.782	17.907	125	0,7

Av SSBs kategori 03 Fiske, Fangst og Akvakultur fremgår det at det i Norge er sysselsatt 15.915 personer mellom 15 og 74 år med avtalt/normal arbeidstid (SSB, 2011). Herav er 1.683 kvinner og 14.232 menn. Havbruksnæringen sysselsatte på landsbasis 3.710 personer, hvorav 352 kvinner i 2011 (Fiskeridirektoratet, 2011). I Troms var fordelingen 319 menn og 29 kvinner, totalt 348 personer (op.cit).

Tabell 8 Ansatte i havbruksnæringen (matfisk, stamfisk og FOU) på landsbasis (Fiskeridirektoratet, 2012) NB: Statistikken til Fiskeridirektoratet inneholder ikke slakting/foredling (Foreløpige tall)

Fylker	2011 ¹⁾		Totalt
	Menn	Kvinner	
Finnmark	209	24	233
Troms	319	29	348
Nordland	622	61	682
Nord-Trøndelag	220	25	245
Sør-Trøndelag	376	28	404
Møre og Romsdal	375	19	394
Sogn og Fjordane	277	46	323
Hordaland	687	77	763
Rogaland	210	35	245
Øvrige fylker	65	9	74
Totalt	3.358	352	3.710

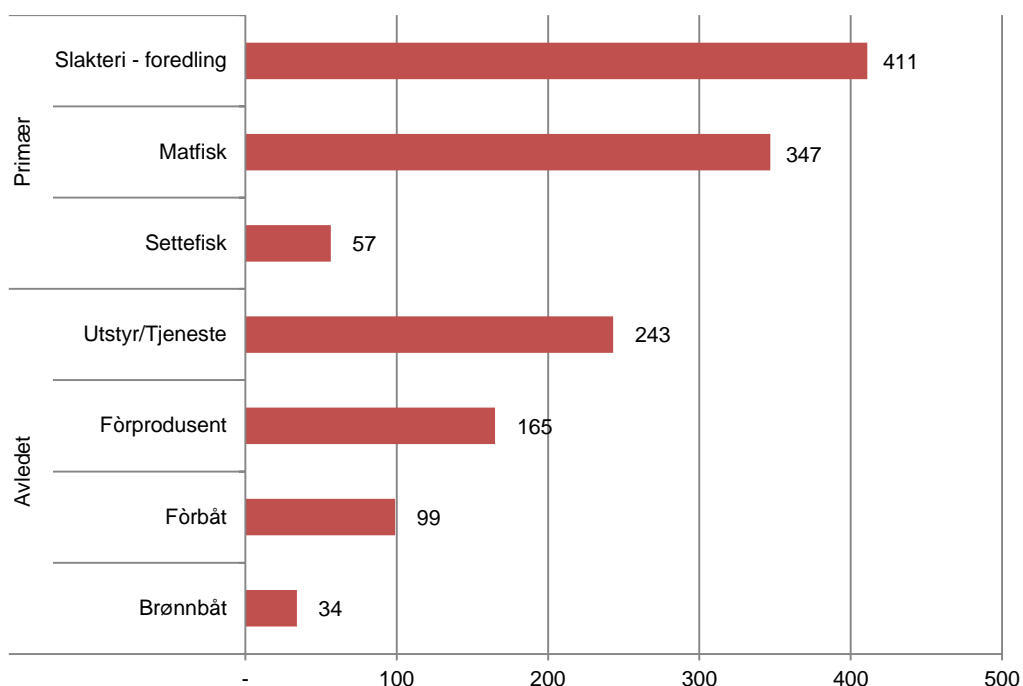
Vi kan klart fastslå at havbruksnæringen er "mannsdominert", da kvinneandelen utgjør 8,3 % av de sysselsatte i næringen. Vi har ikke i vår undersøkelse bedt respondentene om å bruke tid på å konkretisere kjønnsfordelingen da denne er lav i utgangspunktet i henhold til offentlig statistikk. På settefisk er tallene slått sammen med Finnmark, i denne sektoren jobbet totalt 109 personer, 87 menn og 22 kvinner.

5.8 Sysselsetting i regionen (Vesterålen og Troms)

I vår undersøkelse har vi samlet informasjon om sysselsatte i havbruk på kommunenivå. Opplysningene er hentet inn i intervju eller ettersendt av informantene. Utvalget inkluderer bedrifter i Vesterålen i Nordland som har havbruksvirksomhet i Troms, samt aktørene i Troms fylke.

Vi har under datainnsamlingen også intervjuet et utvalg leverandører som har gitt informasjon om andel sysselsetting som direkte avledes av aktivitet i næringen. Utvalget er 35 bedrifter innen utstyr og tjenester som har sete i Troms. Dette er gjort for å få et faktaanslag på ringvirkningene og hvilke kommuner som "tjener" på havbruksvirksomheten.

I regionen finner vi i vårt materiale 1.355 årsverk i primær og avledet virksomhet. Av dette utgjør 849 årsverk primærvirksomheten (matfisk, settefisk, slakting/foredling, egen båttaktivitet relatert til havbruksaktiviteten).

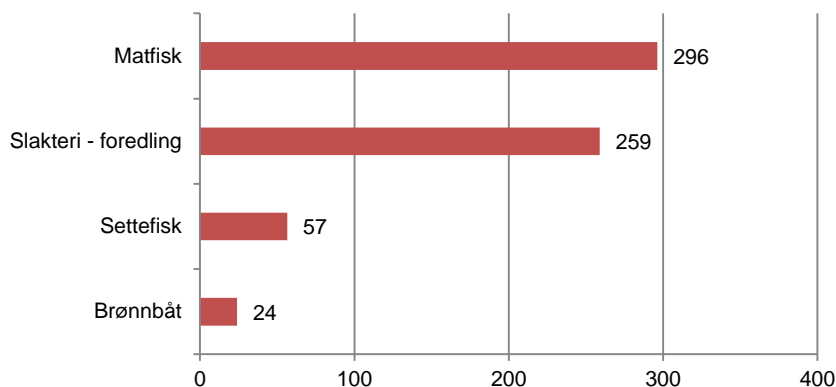

Figur 17 Antall årsverk i nordre Norland og Troms for primær og avledet virksomhet (Kilde: Nofima)

Slakting og foredling er den del av aktiviteten som skaper flest årsverk. I regionen som rapporten omfatter, skapes det totalt 411 årsverk som er direkte sysselsatt i 11 bedrifter innen slakting og foredling. Disse bearbeidet samlet 103.439 tonn laks og ørret. I Troms er videreforedling av laks lite, sammenlignet med omfanget som slaktes. 2.500 tonn foredles i fylket.

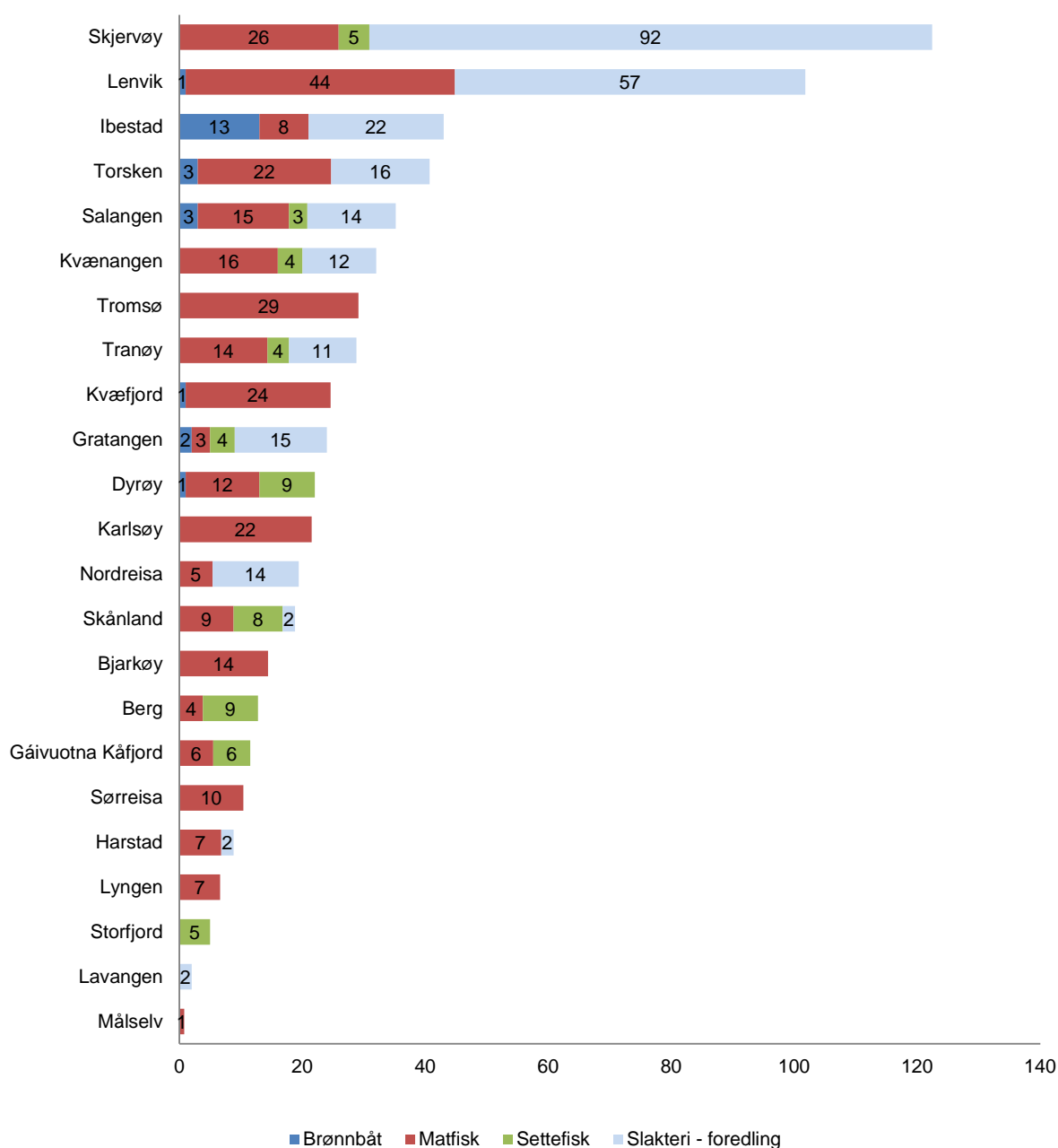
5.9 Primæraktivitet i Troms

I Troms skaper havbruksnæringen innenfor primæraktiviteten totalt 635 årsverk. Denne sysselsettingen fordeler seg som vist i Figur 18.

Figur 18 Årsverk i Troms fordelt på Primæraktiviteter (Kilde: Nofima)

Kommunenes andel av verdiskapingen i næringen avhenger i stor grad av skatteinntektene fra de sysselsatte. Primæraktivitetenes sysselsetting fordeler seg på kommunene med den fordelingen vi ser i Figur 19.

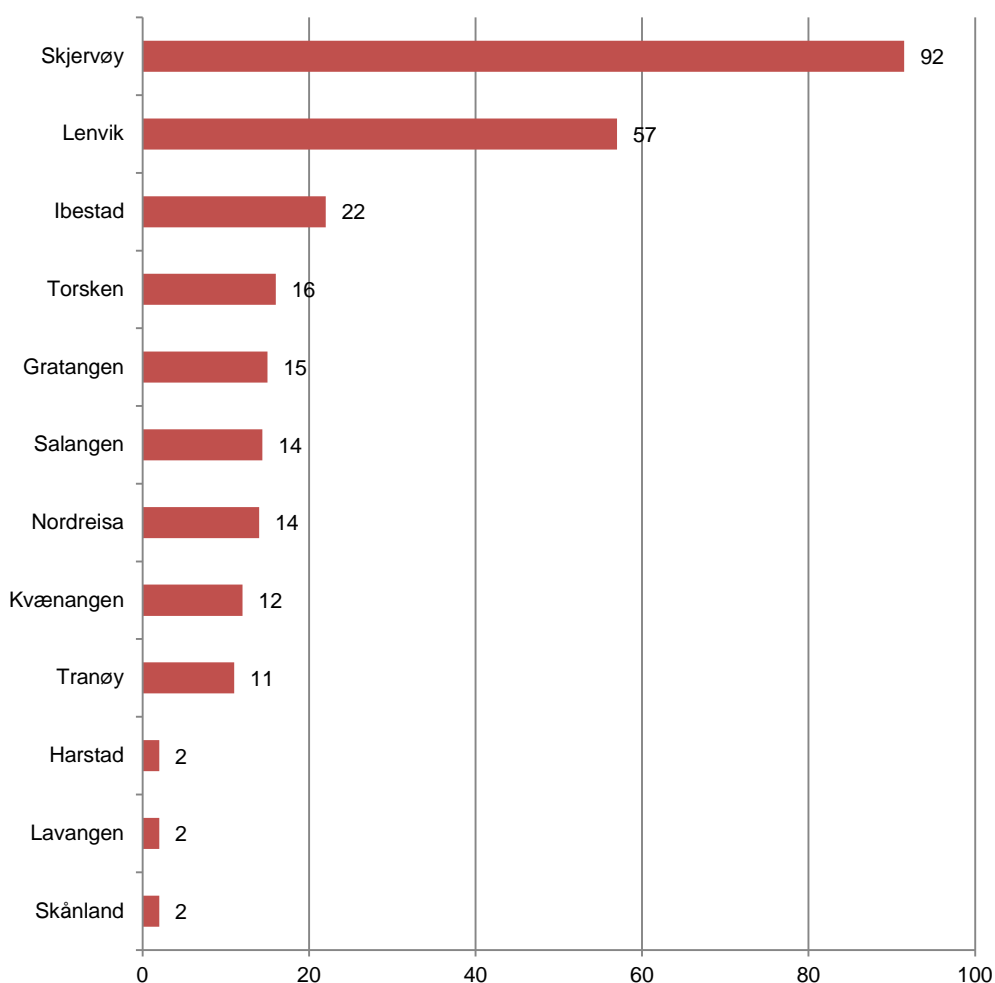

Figur 19 Årsverk av primæraktiviteten fordelt på kommuner i Troms, totalt 635 årsverk (Kilde:Nofima)

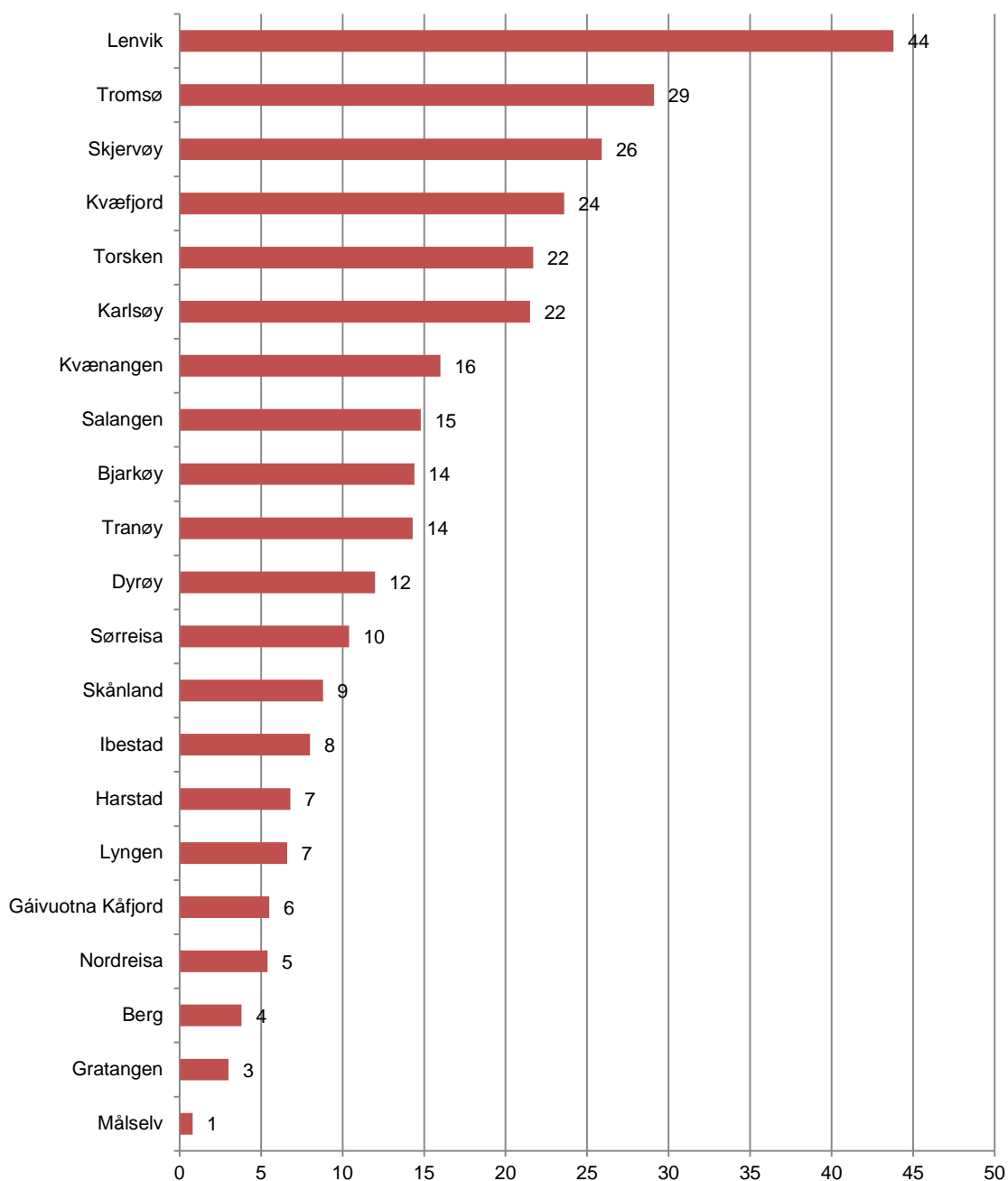
De direkte ringvirkningene i form av sysselsatte i havbruksnæringen viser at kommunene Skjervøy, Lenvik, Ibestad, Torsken og Salangen er de fem "største", mens Målselv, Lavangen, Storfjord, Lyngen og Harstad har færrest årsverk i næringen. De fem største (av 23 kommuner) hadde 343 av årsverkene. De fem "minste" utgjør 24 årsverk.

I Figur 19 ser vi også at Balsfjord kommune er fraværende i oversikten over årsverk i primærproduksjonen. Vi vil senere vise at kommunen har betydelige avledete ringvirkninger av havbruksnæringen, og at aktiviteten i Balsfjord igjen danner grunnlag for betydelige ringvirkninger i blant annet Nordreisa.

Slakteri- og foredlingsaktiviteten er lokalisert i 7 kommuner i Troms fylke og gir 258 årsverk som fordeler seg på 12 kommuner. 58 % av årsverkene er i Skjervøy og Lenvik.

Figur 20 Årsverk ved slakteri/foredling i Troms fordelt etter bostedskommune (Kilde: Nofima)

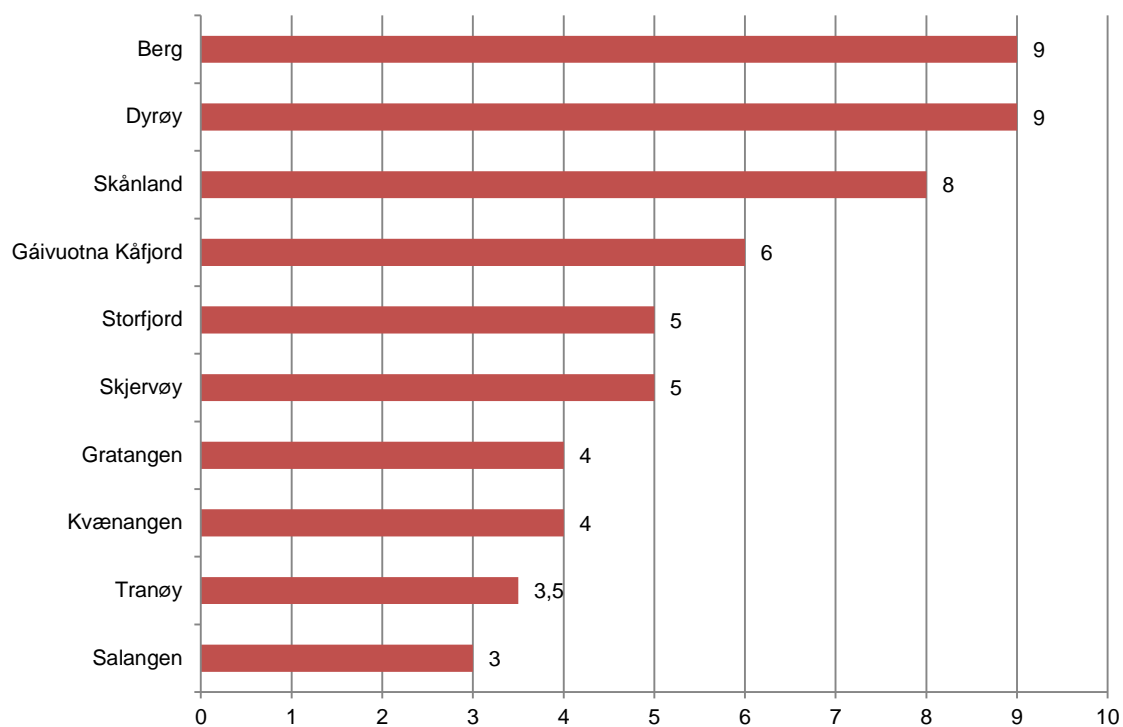
Figur 21 Årsverk fordelt på kommuner i matfisk og administrasjon i Troms (Kilde: Nofima)

Matfiskproduksjonen (anleggene i sjø) i Troms genererer 296 årsverk, hvor Lenvik troner øverst med 44 årsverk. Lenvik er ikke den største havbrukskommunen i form av konsesjoner (3 stk), men skårer bra på antall årsverk på personer bosatt i kommunen som har sitt virke på matfiskanlegg/administrasjon i andre kommuner. Årsaken til dette er at mange ansatte i Salmar Nord bor i Lenvik kommune.

Eksportvirksomheten står for en liten del av sysselsettingen i Troms. De fleste selskapene selger gjennom større eksportører, som ikke er lokalisert i fylket. Ett unntak er Trio Arctic, som har fire ansatte og eksporterte for 304 millioner i 2011. Brødrene Karlsen eksporterer også selv, men her er eksportfunksjonen lokalisert i Måløy i Sogn og Fjordane.

5.10 Settefiskproduksjonen

Samlet har selskapene 53 ansatte som fordeler seg på 10 kommuner. Settefiskaktørene i Troms omsatte for 148,5 millioner kroner.

Figur 22 Årsverk innen produksjon av settefisk i Troms 2011 (Kilde: Nofima)

6 Leverandører til havbruksnæringen

Rundt havbruksnæringen finner vi flere typer aktører som er en viktig del av verdiskapingen i næringen. Oppdretterne kjøper viktige innsatsfaktorer som rogn, settefisk og fôr, og de kjøper et bredt spekter av utstyr og tjenester fra ulike leverandører. Leverandørselskapene spiller også en viktig rolle for innovasjonsaktiviteten i havbruksnæringen, både fordi det meste av utviklingen av teknologi og utstyr foregår i disse selskapene, men også fordi det skjer en hel del spredning av kunnskap om "best practice" og ny teknologi når leverandørselskaper betjener mange produsenter. Samtidig ser vi en viss konsolidering i retning av færre og større selskap, blant annet for serviceselskaper og brønnbåtselskaper, ettersom bransjen modnes.

Mange av utstyrsleverandørene har også funnet gode markeder for sine varer og tjenester i utlandet, ettersom havbruk av laks blir drevet med lignende teknologi overalt hvor atlantisk laks oppdrettes. Samtidig importeres en del utstyr, blant annet er Baader og Marel viktige leverandører til slakteriene/foredlingsindustrien.

I dette kapittelet vil vi beskrive ulike typer leveranser til havbruksnæringen, og kommentere hvilke typer aktører vi ser, omfanget av virksomheten og hvor de er lokalisert. Som nevnt i kapittel 2 har vi brukt to tilnærminger for å måle ringvirkninger:

- Havbruksnæringen i Troms sine kjøp av varer og tjenester
- Leverandørindustri lokalisert i Troms

Den første tilnærmingen gir et mål på de ringvirkninger som genereres av havbruksvirksomheten i Troms, og diskuteres i kapittel 6.2. Her viser vi hvor mye som kjøpes fra Troms og hvor mye som kjøpes fra leverandører i andre deler av landet. Den andre tilnærmingen viser hvor mye av ringvirkningene (av havbruk i både Troms og resten av landet) som man finner hos leverandørindustri lokalisert i Troms. Denne tilnærmingen er oppsummert i kapittel 6.3. Beskrivelsen av næringens kjøp og av typer leveranser de etterspør blir i hovedsak gjort i kapittel 6.2.

6.1 Nærmere om utvalg og datamateriale for leverandørindustrien

Vi har i vår undersøkelse mottatt leverandørliste fra 24 bedrifter, med innkjøp som utgjør over 3 milliarder kroner. I Tabell 9 ser vi utvalget av bedrifter vi har mottatt komplett leverandørliste fra eller utdrag for omsetning på leverandører i 2011.

Tabell 9 Liste over bedrifter hvor vi har fått full eller delvis oversikt over innkjøp²

Bedrift	Regnskap	Utdrag
Akvafarm AS	x	
Arnøy Laks Oppdrett	x	
Arnøy Laks Slakteri	x	
Astafjord Slakteri AS	x	
Astafjord Smolt AS	x	
Eidsfjord Sjøfarm AS		x
Gratangslaks AS	x	
Håløy Havservice AS	x	
Jøkelfjord Edelfisk AS	x	
Jøkelfjord Laks AS	x	
Jøkelfjord Smolt AS	x	
Kleiva Fiskefarm AS	x	
Lerøy Aurora AS	x	
Nordlaks Oppdrett AS*	x	
Nordlaks Produkter AS*	x	
Norther Light Salmon AS	x	
Salaks AS	x	
Salangsfisk AS	x	
Salmar Nord AS	x	
Sjurelv Fiskeoppdrett		x
Skardalen Settefisk AS		x
Ellevoll Settefisk AS	x	
Sørrollnes Fisk AS	x	
Wilsgård Oppdrett AS		x

* Data kun fra leverandører i Nord-Norge

Havbruksnæringen i Troms kjøper varer og tjenester fra hele landet. Vi har i vårt materiale identifisert mer enn 2000 leverandører som leverte varer eller tjenester, inkludert offentlige avgifter/kostnader og sponsorutbetalinger. For å få en litt mer oversiktlig fremstilling, har vi fordelt innkjøpene etter følgende regioner:

Nord Norge = Nordland, Troms og Finnmark
 Midt Norge = Nord- og Sør Trøndelag, Møre og Romsdal
 Vestlandet = Hordaland og Sogn & Fjordane
 Sørlandet = Rogaland, Øst- og Vest Agder
 Østlandet = Øvrige Fylker
 Utlandet

I Tabell 10 har vi presentert kategoriseringen vi har valgt for å fordele innkjøpene fra innsamlet datamateriale. Dette resulterte i 19 ulike kategorier. Vi vil noe senere i rapporten slå sammen noen av kategoriene for å få en fornuftig presentasjon når vi kommer til detaljer på kommunenivå.

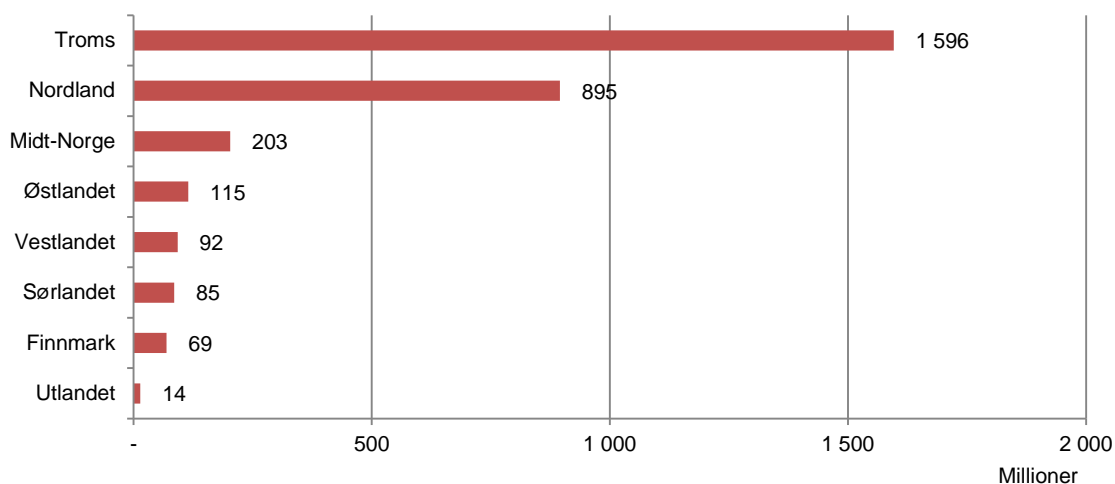
² Fra bedriftene i Nordland fikk vi bare oversikt over innkjøp fra Nord-Norge.

Tabell 10 Kategoriseringen av leverandørinnkjøp (Kilde: Nofima)

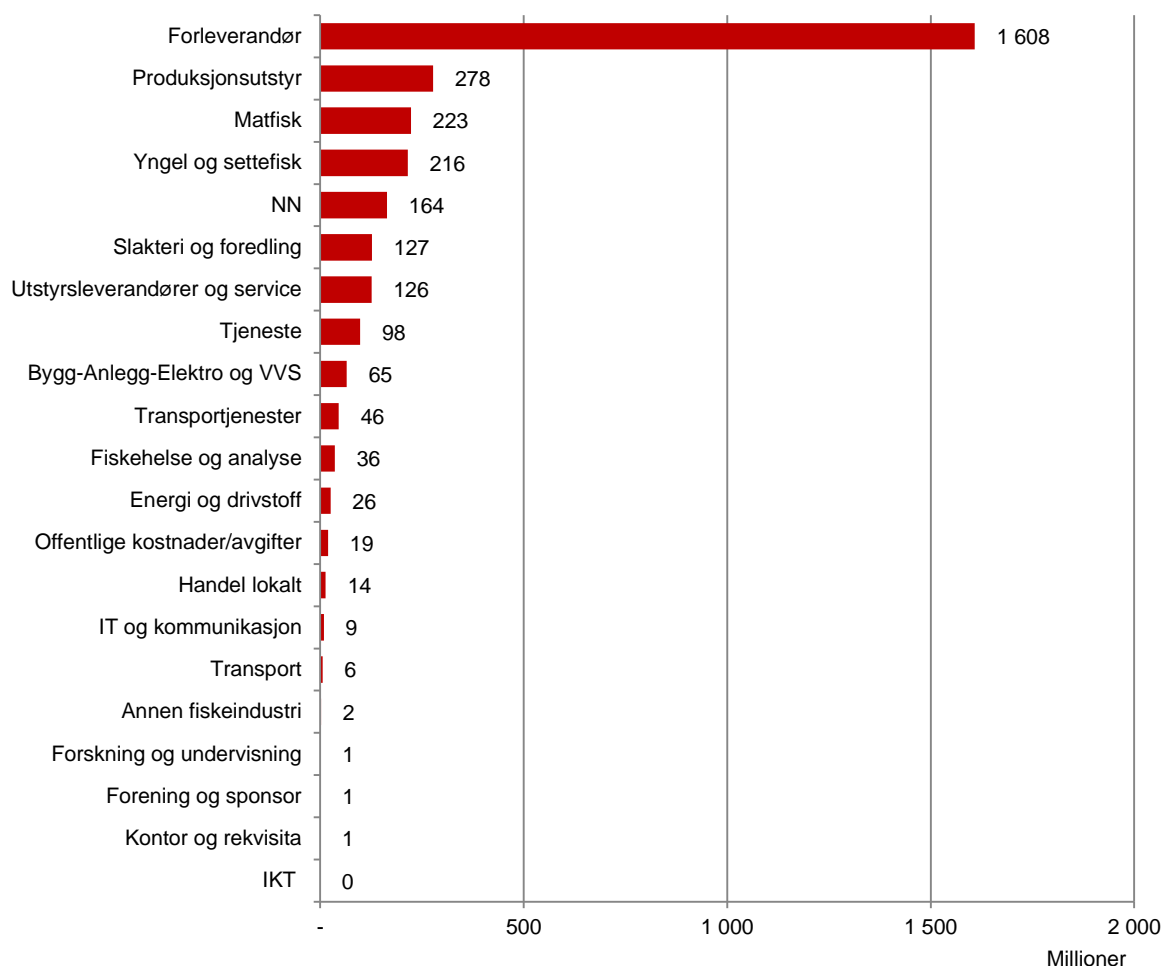
Kategori	Innhold
Annen fiskeindustri	Leveranser fra hvitfiskindustri eller fartøy
Bygg-Anlegg-Elektro og VVS	Inkluderer også service
Energi og drivstoff	Drivstoff, Strøm, Olje,
Fiskehelse og analyse	Inkluderer laboratorietjenester
Forening og sponsor	Innkjøp fra idrettslag, foreninger, årbøker og frivillige org.
Forleverandør	
Forskning og undervisning	Inkluderer skoleaktivitet eg. operasjon dagsverk
Handel lokalt	Dagligvare, lokalt innkjøp, enkeltpersoner
IT og kommunikasjon	Telefon, Software, Nettleverandører, TV, Media
Kontor og rekvisita	
Matfisk	Leveranser fra oppdrettselskap
NN	Leverandørnavn er ikke kjent, men kommune er definert
Offentlige kostnader/avgifter	Offentlige aktører som Fiskeridirektorat, Toll, Kommune etc.
Produksjonsutstyr og hjelpestoff	Produksjonsutstyr, nøter, mærer, flåter, overvåkningsutstyr, kasser, emballasje
Slakteri og foredling	Slaktetjenester
Tjeneste	Inkl. forsikring, bank, regnskap, advokat, hotell, reise, post, m.m.
Transporttjenester	Bil og båt, inkl. frakt
Utstyrsleverandører og service	Inkl. maskin, verktøy, bil, truck,
Yngel og settefisk	Innkjøp fra rogn, yngel og settefiskprodusenter

6.2 Havbruksnæringens innkjøp nasjonalt og regionalt

Det ble samlet gjort innkjøp fra havbruksaktørene på over 3 milliarder kroner i 2011. Næringen kjøper som vi ser mest lokalt i Nord-Norge, over 2,5 milliarder. Vi har i kategoriseringen allokert omsetning til stedet fakturaen kommer fra. For mange selskap som er nasjonale, for eksempel bank, forsikring, teletjenester, og nasjonale produksjons- og utstyrsprodusenter blir faktureringen gjort fra hovedkontoret. Allikevel har mange nasjonale leverandører lokale avdelingskontorer, som aktørene bruker aktivt. At disse er representert lokalt er ofte avgjørende for leverandørvalget. Spesielt gjelder dette utstyrs- og serviceleverandører til næringen. Vi har allokert fôrkostnadene som leveranse fra Nord-Norge, men vi vil nyansere dette i avsnittet med fôrleverandørene, da en del av fôret fra de to største leverandørene sannsynligvis leveres fra andre fabrikker enn Ewos på Bergneset i Balsfjord kommune, Troms og Skretting i Hadsel, Nordland i regionen.

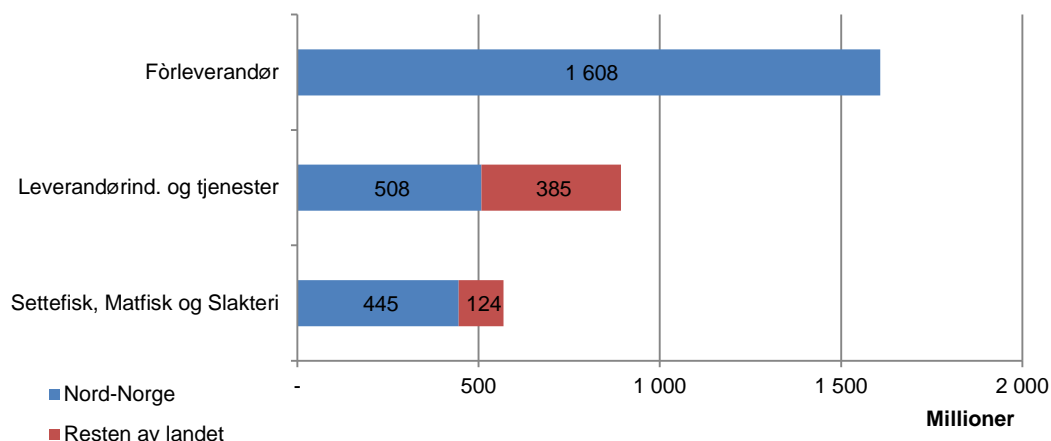

Figur 23 Innkjøp fra ulike regioner i 2011 (Kilde: Nofima)

Figur 24 Havbruksaktørenes innkjøp fra leverandører totalt fordelt på kategori (NN er leverandører vi ikke har fått tilgang til kategori/navn på) (Kilde: Nofima)

De leverandørinnkjøpene som utgjør størst andel er de direkte innsatsfaktorene som inngår i Primærvirksomheten. Dette er fôr og fisk som står for 2/3 av innkjøpene i næringen og utgjør cirka 2,1 milliarder kroner.

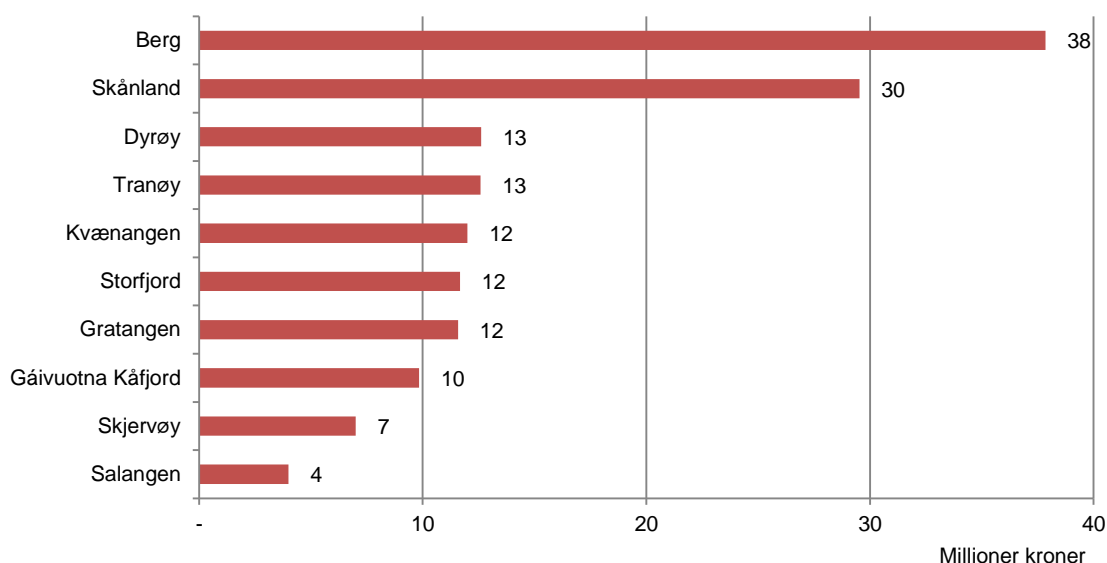

Figur 25 Innkjøp av varer og tjenester i Nord-Norge og resten av landet/utland (Kilde: Nofima)

I Figur 25 har vi laget en oversikt hvor vi ser hva som er fôrleveranser, fiskerelatert og innkjøp fra leverandørindustri- og tjenester. Leverandørindustrien leverer varer og tjenester for 893 millioner, hvorav 508 millioner kommer fra Nord-Norge.

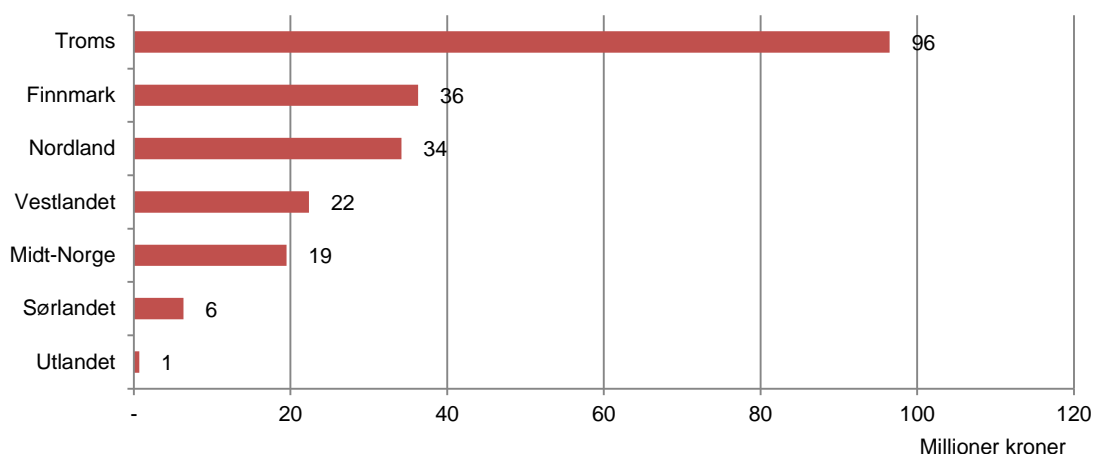
6.2.1 Yngel og settefisk

Noen selskaper har kontroll på hele livssyklusen til laksen, de beholder en del av laksen som stamfisk, produserer rogn og smolt selv. Andre har kun matfiskproduksjon, og er avhengige av å kjøpe smolt. Avl har vært en viktig faktor for å bedre laksens egenskaper, for eksempel for å øke veksthastigheten og bedre motstandsdyktigheten mot sykdom. Genetisk utvikling av laksen har skjedd gjennom både forskning og målrettet avlsarbeid. Det er i første rekke AquaGen, Salmobreed, og MOWI (Marine Harvest) som er store på produksjon av rogn, men ingen av disse har avdeling i Troms.

Figur 26 Omsetning hos yngel og settefiskprodusenter i Troms (inkl. en aktør i Finnmark med leveranser til Troms) (Kilde: Nofima)

Yngel og settefiskproduksjonen i Troms blir i all hovedsak levert til Troms. Det har lenge vært for liten settefiskproduksjon i Troms til å dekke eget behov. Det importeres derfor fortsatt settefisk, og det er nærmest ingen eksport ut av fylket. Innkjøp for nærmere 50 millioner i kroner kommer fra sør i Norge. I vårt materiale utgjør innkjøpene totalt 216 millioner kroner for kategorien yngel og settefisk.

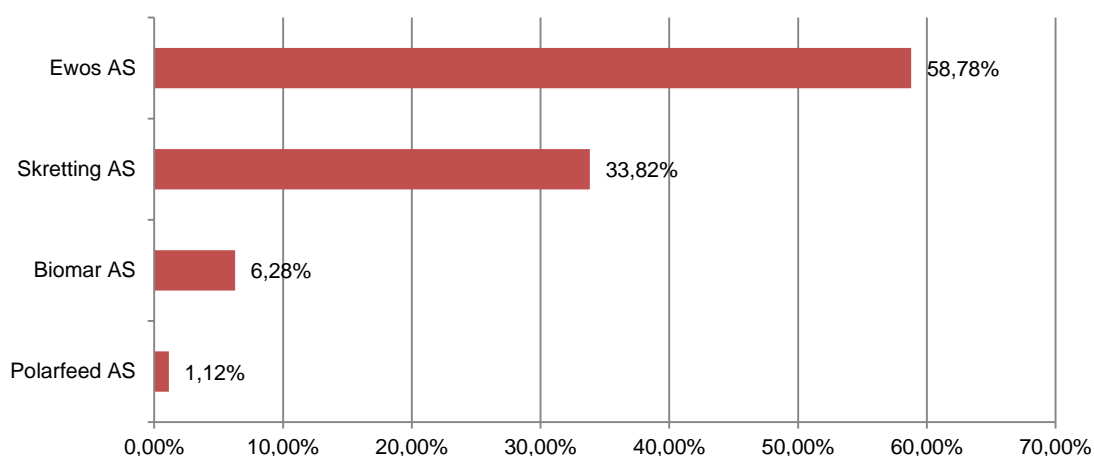

Figur 27 Opprinnelse på innkjøp av rogn, yngel og settefisk i Vesterålen/Troms (Kilde: Nofima)

6.2.2 Fôr

Det norske markedet for fôr er på rundt 11 milliarder bare til matfiskproduksjon av laks, i tillegg kommer fôr til smolt og til andre arter. Den norske fôrindustrien domineres av tre store selskaper, Skretting, Ewos og Biomar. Førselskapene er også viktige for kunnskaps- og produktivitetsutviklingen i næringen, de driver utstrakt produktutvikling, og har alle en betydelig egen FoU-aktivitet.

I Troms er det én større fôrprodusent lokalisert, nemlig Ewos sin fabrikk i Balsfjord. De produserer omkring 110.000 tonn i året, og omsetter for rundt en milliard kroner.

Figur 28 Førselskapene sin prosentvise andel av fôrinnkjøpene (1,6 milliarder kroner)

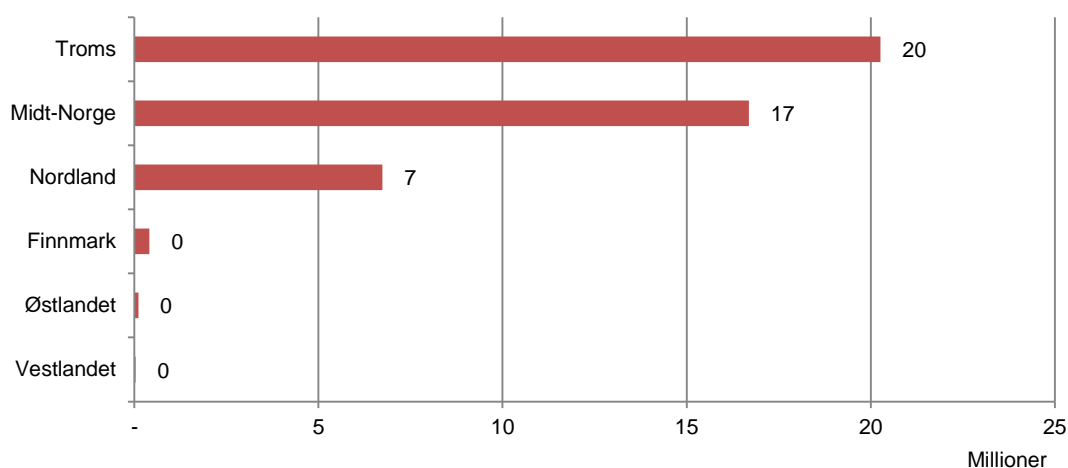
Driftskostnadene til fôr er den desidert største kategorien på kostnadssiden hos havbruksaktørene. I vårt bedriftsutvalg ble det kjøpt inn fôr for mer enn 1,6 milliarder kroner i 2011. De tre største havbruksaktørene i utvalget står for 61 % av fôrinnkjøpene.

6.2.3 Transport

I Havbruksnæringen ser vi store varestrømmer knyttet til produksjon og distribusjon av laks, noe som genererer stor omsetning hos ulike leverandører av transporttjenester. De største er transport av smolt og slakteklar laks med brønnbåt, transport av fôr og transport av slaktet laks med trailer. I tillegg til disse varestrømmene ser vi at havbruksnæringen kjøper en del andre transporttjenester, blant annet av paller og kasser til slakteriene.

Brønnbåter brukes til transport av smolt og av laks til slakting. Mens man tidligere i større grad hadde lokale slakterier, eller endog slakting på merdkanten, har restruktureringen av slakterivirksomheten ført til større behov for transport. I tillegg brukes brønnbåter i større grad til avlusing og sortering. Brønnbåtnæringen har de siste årene dermed vokst raskere enn havbruksnæringen. I dag består den norske brønnbåtnæringen av rundt 70 båter, med en samlet omsetning i 2011 på rundt 1,3 milliarder. Båtene har de siste årene blitt stadig større og mer avanserte, med bedre systemer for håndtering/pumping av fisken, rensing og vasking. Kravene til miljø og sikkerhet gjør også at det er ønskelig med en moderne flåte. Det foregår også utprøving av slakting om bord i brønnbåter.

I 2011 kjøpte havbruksaktørene i Troms inn transporttjenester for vel 44 millioner kroner fra 74 ulike selskap. Dette fordelte seg geografisk som vi ser i Figur 29.

Figur 29 Innkjøpte transporttjenester fra ulike regioner i verdi (Kilde: Nofima)

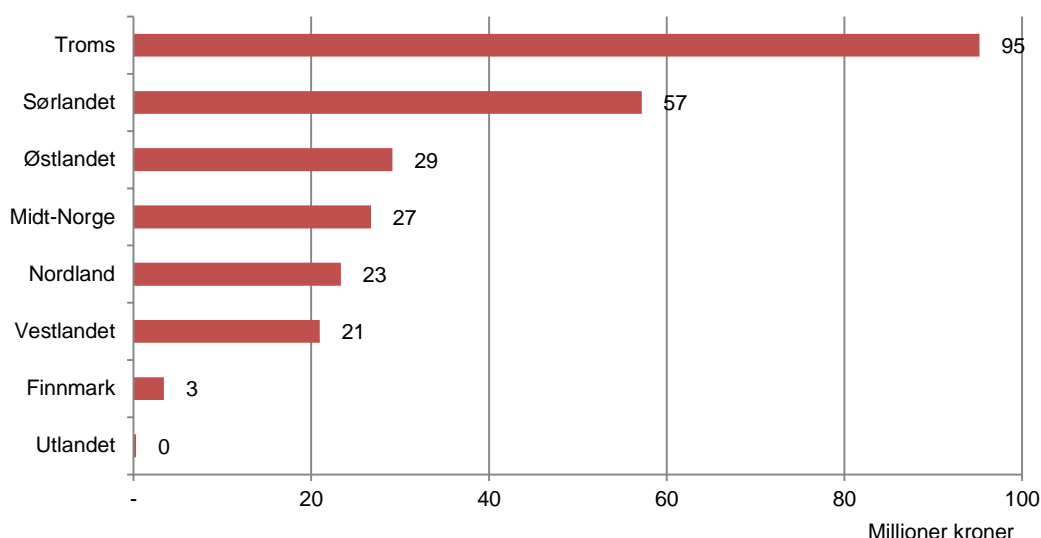
Brønnbåter som drives/eies av aktørene selv utgjør 24 årsverk fordelt på 6 kommuner.

6.2.4 Produksjonsutstyr inklusive service og tjenester

Tjeneste- og utstysleverandører blir en stadig viktigere del av havbruksnæringen, både fordi bedriftene etter hvert utgjør en stor del av verdiskapingen i næringen, og fordi de betyr mye for innovasjon og utvikling.

Effektivisering, automatisering og avansert styring av havbruksproduksjonen har gjort det mulig å øke produksjonen uten en tilsvarende kraftig økning i antallet sysselsatte i havbruk.

Siden 1985 har produksjonen blitt tjuedoblet, mens sysselsettingen har økt med rundt 50 %. Men selv om direkte sysselsatte i havbruksnæringen øker mindre enn produksjonen, har man sett en stor økning i ansatte i leverandørindustrien. Leverandørindustrien har vokst både fordi det har blitt utviklet effektiviserende utstyr og fordi det har vært hensiktsmessig for havbruksbedriftene og kjøpe driftsrelaterte funksjoner. En viktig grunn til veksten i service- og tjenesteleveranser er at mange oppgaver og funksjoner som røktere tidligere gjennomførte, nå utføres av spesialiserte firmaer. Det er således et stort marked både for utstyr og tjenester. Det er vanskelig å anslå størrelsen på denne sektoren direkte, men vi får en indikasjon på størrelsen gjennom at matfiskprodusentene i Norge bruker omkring 4,5 milliarder kroner årlig til drift og investeringer.

Figur 30 Innkjøp av produksjonsutstyr fra leverandørindustrien (Kilde: Nofima)

Oppdretterne i Troms kjøpte produksjonsutstyr for 255 millioner kroner i 2011. Av dette ble 95 millioner brukt i Troms. For hele Nord-Norge utgjorde kjøpene 121 millioner.

6.2.5 Annet utstyr og service

Dagens havbruksanlegg er bygget opp med automatiske fôringsanlegg, enten plassert i containere på land eller på fôrflåter. Produksjonen blir i dag styrt og overvåket fra kontrollrom med bilder/video både over og under vann, programvare for vekst og foring, logging av miljøvariable. Mye av arbeidet knyttet til lokalitetene, som rengjøring av nøter, inspeksjon, utplassering av fortøyning og så videre, er operasjoner som i stadig større grad har blitt overtatt av tjenesteleverandører. Til arbeid med merder bestående av plastringer, som blir stadig mer dominerende, bruker oppdretterne som regel arbeidsbåter. Lignende arbeidsbåter brukes også av servicebedrifter som driver dykkertjenester og så videre. Selv om mange av båtene ofte bygges i utlandet, blir mye av utrustningen gjort i Norge.

Tabell 11 Innkjøp relatert til verktøy, industriservice, bygg, VVS, elektro, fiskehelse, IT og kommunikasjon

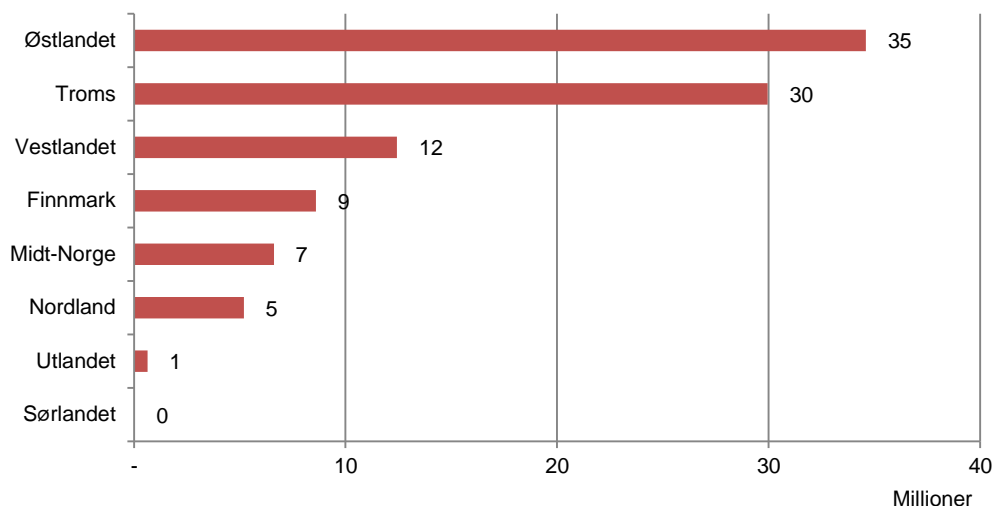
Radetiketter	IT og kommunikasjon	Fiskehelse og analyse	Bygg-Anlegg-Elektro og VVS	Utstyrsleverandører og service	Totalsum
Utlandet			155.195	123.183	278.379
Finnmark	29.060		475.442	3.342.017	3.846.519
Sørlandet	2.422.408		912.510	4.137.402	7.472.319
Vestlandet	123.500	66.855	3.732.376	7.178.170	11.100.902
Midt-Norge	1.104.565	1.569.971	509.331	13.122.409	16.306.276
Østlandet	1.783.308	2.943.705	5.395.725	10.726.683	20.849.421
Nordland	890.588	28.453.284	14.842.872	29.172.198	73.358.942
Troms	2.922.881	3.067.612	39.361.906	58.619.657	103.972.056
Totalsum	9.276.310	36.101.427	65.385.358	126.421.719	237.184.814

Innkjøp fra de fire kategoriene utgjør i sum vel 237 millioner, herav 180 millioner fra Nord-Norge, Troms sin andel var 104 millioner.

En viktig del av servicetjenestene er helse- og veterinærtjenester. Disse omfatter både rådgiving, forebyggende helsearbeid, inspeksjon, diagnostikk og så videre. Tjenestene ender ofte opp i tiltak for bedriftene, som bekjempelse av lakselus. I dag vaksineres også all fisk, og utvikling, utprøving og salg av vaksiner og midler for lusebekjempelse er en viktig del av aktiviteten til denne delen av næringen. I kategorien Fiskehelse og laboratorietjenester kjøper man for over 36 millioner fra ulike deler av landet. Troms andel er liten. Det er to fiskehelsebedrifter i Troms som betjener havbruksaktørene, Marin Helse AS i Lyngen og Senja Fiskehelsetjeneste. Den største aktøren på fiskehelse i Nord-Norge er Europharma AS som har hovedkontor på Leknes i Nordland.

6.2.6 Tjenester

Tjenestene i denne kategorien er bank, forsikring, konsulentbistand, regnskap, advokater og så videre. Vi ser at i denne kategorien er Østlandet størst med 35 millioner. Innkjøp fra leverandører i Troms utgjør 30 millioner.

Figur 31 Innkjøp av tjenester (Kilde: Nofima)

Mange av de nasjonale tjenesteleverandørene innen bank og forsikring er fordelt på hovedkontoradressen, og gir derfor Østlandet høy andel, selv om disse aktørene er representert i Troms og således opererer regionalt/lokalt.

6.3 Leverandørindustri i Troms fordelt på kommuner og regioner

I diskusjonen i kapittel 6.2 har vi vist at en stor del av innkjøpene til havbruksaktørene kjøpes lokalt/regionalt, i egen kommune eller eget fylke. I dette avsnittet vil vi komme nærmere inn på leverandørindustrien, og se på de havbruksleverandørene som er lokalisert i Troms. Bedriftene er identifisert gjennom leverandørlistene til oppdrettere og slakterier. Tall for omsetning og ansatte er i hovedsak hentet fra www.forvalt.no. I tillegg har vi kontaktet en del av leverandørbedriftene for å få vite hvor stor omsetning de har til havbruksnæringen. Disse bedriftene er listet opp i Tabell 12.

*Tabell 12 Oversikt over leverandører til havbruksnæringen lokalisert i Troms. Vi har også tatt med noen bedrifter som har hovedkontor i andre fylker, merket med *. Her er det sysselsettingen hos avdelingen i Troms som er oppgitt. Brønnbåtredere eid av oppdrettere er merket med **. En del av brønnbåtrederiene er eid av oppdrettere. Disse er en integrert del av virksomheten hos sine respektive eiere, og disse årsverkene inngår i deres tall for primærvirksomheten. Det er således 22 årsverk som blir telt dobbelt, men det er viktig å få dem med også her for å vise betydningen av brønnbåtnæringen.*

Bedrift	Type produkt	Kommune	Ansatte	Ansatte, oppdrett
Ewos	Fór	Balsfjord	40	40
Båt- og industriservice	Reparasjon/vedlikehold	Harstad	4	4
Harstad mek verksted	Reparasjon/vedlikehold	Harstad	77	10
Maritim slip og motor	Reparasjon/vedlikehold	Tromsø	15	1
Grovfjord Båtbyggeri	Reparasjon/vedlikehold	Skånland	22	22
Olsens Verft AS	Reparasjon/vedlikehold	Nordreisa	7	7
Grovfjord Mek	Båter	Skånland	65	45
Akva Ren	Biprodukter	Lyngen	19	19
Refa Frøystad Group, Finnsnes	Nøter/utstyr	Lenvik	66	30
Mørenot Skjervøy AS	Nøter/utstyr	Skjervøy	5	5
NOFI Tromsø AS	Nøter/utstyr	Tromsø	90	30
Eiva-Safex AS	Utstyr	Harstad*	2	2
Pallexperten	Paller	Lyngen	6	6
Marin helse AS	Fiskehelse	Lyngen	3	3
Senja Fiskehelsetjeneste AS	Fiskehelse	Lenvik	2	2
Finnsnes Dykk & Anleggsservice	Dykketjenester	Lenvik	9	9
Manta Diving	Dykketjenester	Burfjord	2	2
SJ dykkertjenester	Dykketjenester	Harstad	4	4
NOMI AS	Vannrensing o.l.	Tromsø	1	1
Akvaplan NIVA	Konsulent/utredn	Tromsø	59	14
Multiconsult (tidl. Barlindhaug/Norfico)	Konsulent/utredn	Tromsø	85	6
Brødrene Sunde, Rødskjær	Kasser	Harstad*	15	15
Bewi polar	Kasser	Balsfjord*	12	12
Salaks AS**	Brønnbåt	Sjøvegan	4	4
Berg Partner Havbruk AS**	Brønnbåt	Gratangen	2	2
Arctic shipping/Seaworks	Brønnbåt	Harstad	28	28
Akvaprins**	Brønnbåt	Lenvik	3	3
Grov Brønnbåtrederi	Brønnbåt	Skånland	8	8
Håløy Havservice**	Brønnbåt	Ibestad	13	13
Nordnorsk shipping	Fórtransport	Tromsø	12	12
Rotsund sjøtransport	Fórtransport	Nordreisa	28	28
Halten AS	Fórtransport	Nordreisa	23	23
Sum			731	410

Dette utvalget av bedrifter i Troms har 731 ansatte og vi har fått oppgitt at til sammen 410 ansatte er rettet mot havbruksnæringen. I tabellen har vi oppgitt totalt ansatte i bedriften, og antall ansatte som jobber med den delen av bedriftens virksomhet som er rettet mot oppdrett. I de fleste tilfeller har vi fått opplysninger fra bedriften selv, noen få er våre anslag. Når vi har valgt å ta med også total sysselsetting i tabellen, er det for å understreke at oppdrettsvirksomheten kan være en viktig del av bedriftens grunnlag. I noen tilfeller kan det være slik at oppdrettsvirksomheten er avgjørende for at bedriften klarer å opprettholde resten av virksomheten også.

6.3.1 Beskrivelser av utvalgte leveranseområder

I dette avsnittet vil vi beskrive viktige trekk ved de største gruppene av leverandører.

Tradisjonell verftsindustri har fått havbruksnæringen som et nytt forretningsområde. For noen er det et relativt lite område i dag, men flere av de vi har snakket med, forventer også stor vekst i årene fremover. Enkelte, som Grovfjord mek., har funnet store markeder også utenfor fylket, de selger i dag det meste av det de produserer ut av fylket. Det er også verdt å notere at kompetansen de har opparbeidet seg på å bygge arbeidsbåter til havbruksnæringen nå også kan brukes inn mot et nytt marked, nemlig servicebåter for vindkraft. For utstysprodusenter til fiskerinæringen, som NOFI og Refa, blir havbruk et viktig supplement.

Som vi var inne på i avsnittet om slakterier, har restruktureringen av slakterivirksomheten ikke gått så langt i Troms som lenger sør i landet. Dette gjør at en stor del av slaktekvantumet går med mindre båter, og noen av selskapene har også egne båter.

Brønnbåtrederiene i Troms har en omsetning på rundt 46 millioner, og omkring 30 ansatte.

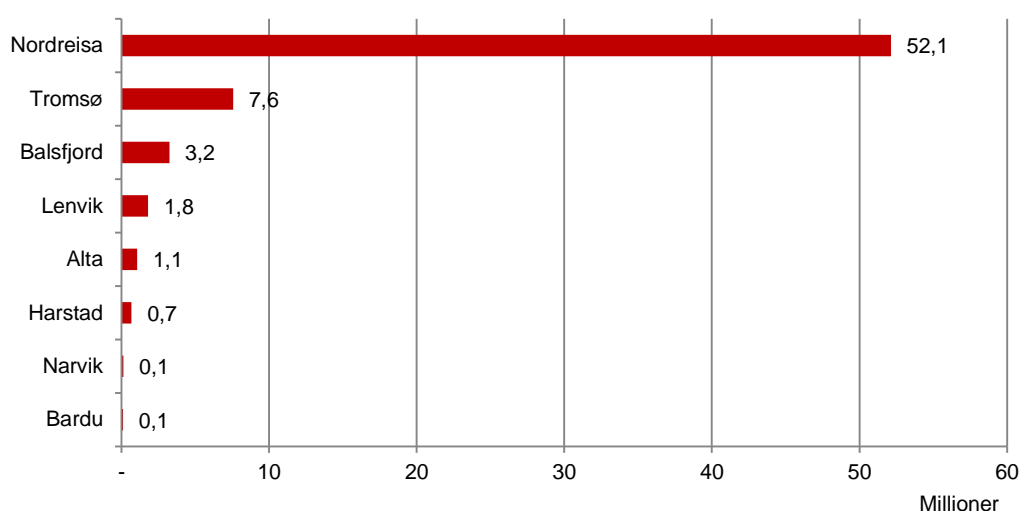
I tillegg ser vi at en del brønnbåtrederier har mange ansatte i Troms, selv om virksomheten er registrert andre steder. For eksempel har Rosteinrederiet, som er registrert i Møre og Romsdal, rundt 20 ansatte fra Nord-Norge, 13 av disse er bosatt og skatter til Troms. I dette eksempelet skyldes det at Rostein i sin tid kjøpte Brønnbåtservice på Hansnes. De ansatte fortsetter å bo og jobbe som de tidligere har gjort, men i offentlig statistikk registreres omsetningen et annet sted. Dette er igjen et eksempel på at man ofte må se til dynamikken i næringen for å forstå hvordan og hvor ringvirkninger fordeler seg.

Fôr transporteres for det meste med båt fra fôrprodusentene til oppdretter. I Troms finner vi rederier både i Tromsø og Nordreisa som tar del i denne frakten. Disse omsetter for rundt 70 millioner, og har omtrent 60 ansatte. 50 av disse er sysselsatt i rederiene i Nordreisa. Fôrtransporten belastes ikke separat i havbruksaktørenes regnskaper, men er medregnet i fakturaen fra fôrleverandøren. Vi har beregnet at med en leveranse på ca. 120.000 tonn fôr, og en transportpris på 320 kr/tonn, gir dette vel 38 millioner i fôrtransportinnkjøp i Troms.

Transport ut fra slakteriene i Troms foregår med trailer og i henhold til Tabell 5 ble det solgt totalt 109.583 tonn laks i fjor. Kapasiteten på en trailer er mellom 18 og 20 tonn. Antall trailertransporter blir $109.583/20 = 5.476$. Denne transportverdien utgjør med en cargopris på 36.000.- per tur til Frankrike (Byrknes Auto, pers med), totalt 197,2 millioner kroner i 2011. Det er eksportselskapene som rekvirerer og betaler transporten fra slakteriene. Vi har ingen eksportselskap i vårt datamateriale, slik at denne ringvirkningen kommer i tillegg til den transport vi har i vårt datamateriale.

Fôrproduksjon. Med basis i medieoppslag (EWOS, 2012) oppgir de at alt fôr som produseres i Troms går til Nordland, Troms og Finnmark. EWOS omsatte for vel 850 millioner i regionen og vi anslår at 80 % ble levert i Troms.

Balsfjord er, som vi tidligere har vist, ikke en stor havbrukskommune, men nyter godt av at havbruksnæringen ellers i fylket kjøper store mengder fôr. EWOS som aktør skaper store ringvirkninger, også i Troms. På konsernbasis kjøpte selskapet varer og tjenester for 230 millioner i 2011 (Fiskeribladet Fiskaren, 31.10.2012). Fabrikken i Troms kjøpte inn for 67 millioner, hvorav fôrbåttjenester med utgangspunkt i Nordreisa kommune fikk salg for vel 52 millioner kroner. Disse 2 fôrbåttjenestepene har til sammen 51 årsverk. Til sammenligning har Troms fylkes største lakseslakteri Lerøy Aurora ca. 100 årsverk. Leverandørinnkjøpene til EWOS i Balsfjord fordelte seg slik på de av kommunene med omsetning på 100.000.- eller mer. I tillegg ble det kjøpt inn for ca. 100.000 i 10 andre kommuner i Troms og Finnmark.

Figur 32 Oversikt over innkjøp hos EWOS Balsfjord 2011, fordelt på kommuner (Kilde: EWOS)

Fiskehelse ble i næringens tidlige fase håndtert av lokale veterinærer, med varierende erfaring og utdanning i fiskehelse. I dag tas dette hånd om av spesialiserte firmaer. Vi finner tilbud av slike tjenester i Tromsø, men også gjennom bedrifter som Marin helse AS i Lyngen og Senja fiskehelsetjeneste AS. Havbruksaktørene i Troms kjøpte inn fiskehelse- og laboratorietjenester for vel 3 millioner fra Troms.

Håndtering av biprodukter har også blitt profesjonalisert. AkvaRen i Lyngen har etablert seg med et stort anlegg i et nedlagt slakteri i Kåfjorden. Dette gir 19 årsverk.

Konsulenttjenester blir stadig viktigere i en næring som blir mer spesialisert og profesjonalisert. På denne listen har vi bare tatt med de største av dem som leverer havbruksrelaterte tjenester, som Multiconsult og Akvaplan NIVA. Det finnes nok en del mindre, selvstendige konsulenter også som har passert under vår radar.

6.3.2 Innkjøpene fordelt kommunevis

For leverandørindustrien i Troms fylke har vi i Tabell 13 summert leveransene i fem kategorier, hvor NN er en kategori hvor vi ikke kjenner typen leverandør, men vet at varene er levert fra Troms. Vi finner over 1.100 leverandører (bedrifter, offentlige aktører, foreninger og personer) i Troms som er registrert i de regnskap og sammendrag som utgjør datagrunnlaget i undersøkelsen. Disse lokale leverandørene leverer for 1,3 milliarder kroner i 2011 til havbruksaktørene. Leveransene eksklusiv fôr er 341 millioner i Troms.

Balsfjord kommer suverent øverst på denne "rankingen" ut fra totale innkjøp. Årsaken til dette er EWOS, som har fôrfabrikk i kommunen. Vi har lagt inn som forutsetning i kategoriseringen at salget til havbruksaktørene av fôr, er levert fra Balsfjord. I tillegg til EWOS har Balsfjord kommune også BEWI Polar som produserer isoporkasser til næringen. Balsfjord har 52 årsverk som er ringvirkninger av havbruksnæringen.

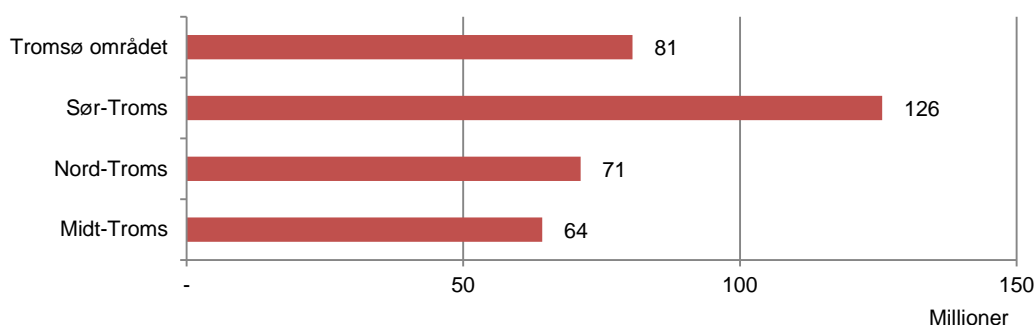
Videre ser vi at "bykommunene" Tromsø, Harstad og Lenvik er de største når man ser bort fra fôr. Totalt finner vi innkjøp fra leverandører tilhørende i disse kommunene for 217 millioner kroner. Harstad er størst på leveranser i kategorien "Produksjonsutstyr", BYGG, VVS, med mer, mens Tromsø er størst på "Tjenester". Skånland har betydelige leveranser på "Produksjonsutstyr" med bakgrunn i produksjon innen mekanisk- og båtindustri i Grovfjord.

Nordreisa kommune har vi tidligere vist at ikke er stor på primærproduksjon, men de nyter store ringvirkninger av næringen direkte. Vi har tidligere påpekt at to store fôrtransport-selskaper omsatte for totalt cirka 50 millioner i 2011 og har over 50 årsverk.

De kommunene som kommer "dårligst" ut i innkjøpslistene til havbruksaktørene er Lavangen, Gaivuotna Kåfjord, Bjarkøy, Storfjord og Kvæfjord.

Havbruksaktørene kjøper inn det vi kaller "Handel lokalt, rekvisita og sponsor/reklame" for vel 15 millioner. Det er mange små leverandører i denne gruppen som inkluderer dagligvarer, tjenester, rekvisita, og leveranser fra enkeltpersoner/personlige foretak. De store befolkningssentrene er stor også i denne kategorien, men vi ser at det i de kommunene hvor anleggene ligger også handles mye lokalt.

Vi ser i materialet at utlegg til det vi kategoriserer som "Forening og sponsor" er på vel 690 tusen kroner i Troms. Her får mange lokale idrettslag, ungdomslag, og foreninger et fint bidrag fra havbruksaktørene. Fordelingene av innkjøp på regioner i Troms er gitt i Figur 32.

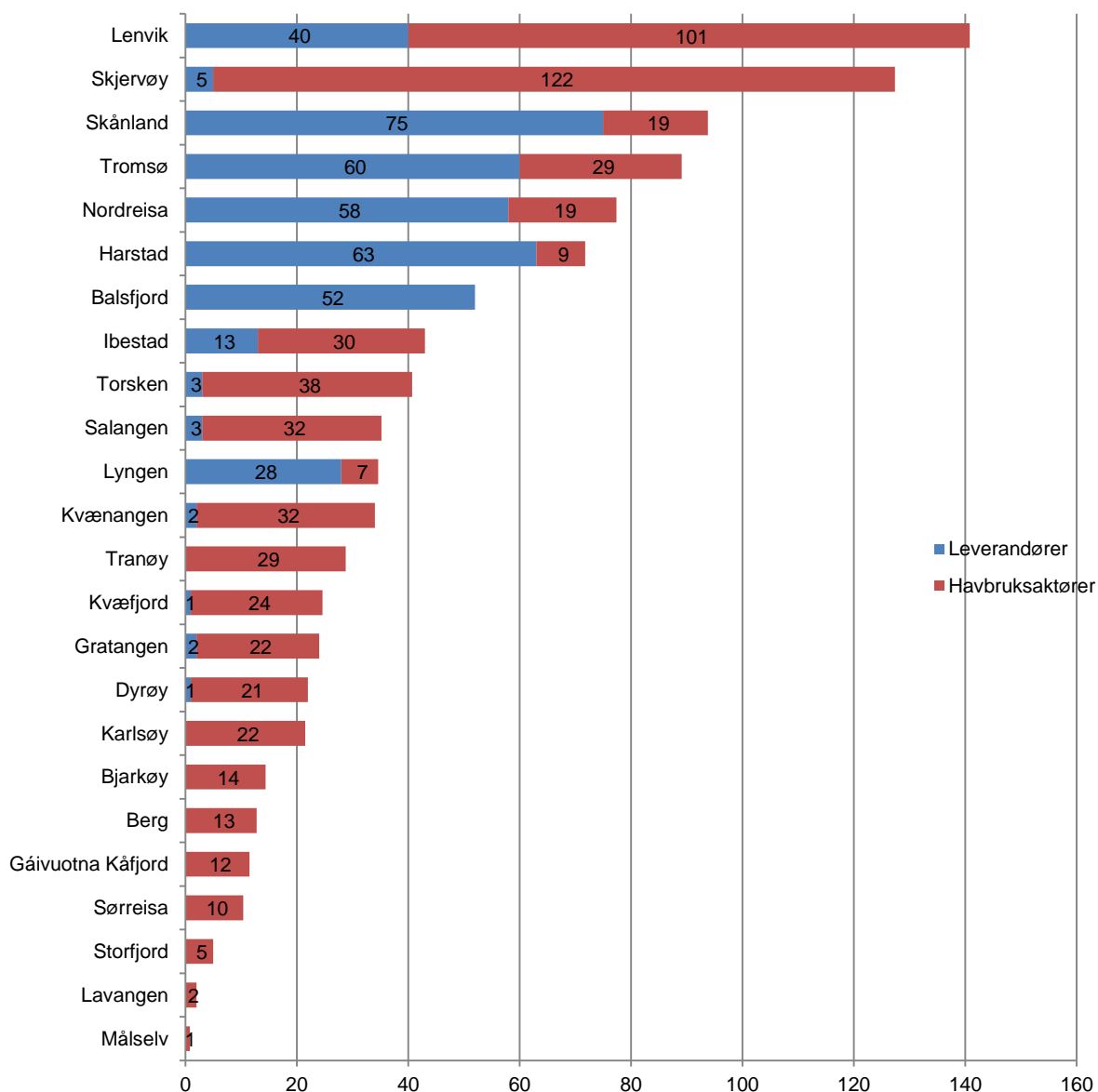
Figur 33 Innkjøp i havbruksnæringen fra ulike regioner i Troms eksklusiv fôr

Tabell 13 Innkjøp fra leverandørindustri i Troms kommunefordelt

Kommune	Region	Handel lokalt, sponsor,rekvisita	Produksjonsutstyr, Bygg, VVS, Elektro og Service	Tjenester, IT, Energi, Off. avgifter	Forleverandør	NN (ukjent leveransetype)	Totalsum
Lenvik	Midt-Troms	2.308.775	50.793.493	3.518.189		1.500	56.621.956
Tranøy	Midt-Troms	343.947	1.982.688	731.436			3.058.070
Torsken	Midt-Troms	692.146	220.280	25.739		177.885	1.116.050
Bardu	Midt-Troms	122.764	697.762	8.337			828.862
Berg	Midt-Troms	179.088	328.700	266.947		48.643	823.377
Dyrøy	Midt-Troms	90.593	466.696	145.960			703.248
Sørreisa	Midt-Troms	62.020	106.777	431.339			600.136
Målselv	Midt-Troms	20.457	154.260	13.215		350.570	538.502
Nordreisa	Nord-Troms	822.136	7.392.969	14.569.471		8.312.702	31.097.277
Skjervøy	Nord-Troms	1.338.482	4.822.696	1.042.756		13.535.222	20.739.156
Lyngen	Nord-Troms	9.561	1.561.076	7.678.502		8.677.477	17.926.616
Kvænangen	Nord-Troms	409.574	273.382	138.343			821.299
Storfjord	Nord-Troms	67.641	105.775	24.325		33.878	231.619
Gáivuotna Kåfjord	Nord-Troms	15.370		46.527			403.826
Harstad	Sør-Troms	1.039.882	63.725.357	5.002.256		74.294	69.841.789
Skånland	Sør-Troms	305.024	30.512.124	2.177.399			32.994.547
Ibestad	Sør-Troms	1.588.368	1.914.624	11.883.487			15.386.479
Salangen	Sør-Troms	1.971.171	1.208.240	309.441		27.094	3.515.946
Gratangen	Sør-Troms	417.284	504.823	2.401.635			3.323.742
Kvæfjord	Sør-Troms	59.034	278.415	68.062			405.511
Bjarkøy	Sør-Troms	208.115		8.378			216.493
Lavangen	Sør-Troms	16.320		32.671			48.991
Balsfjord	Tromsøområdet	23.490	14.323.767	30.267	945.170.437		959.547.961
Tromsø	Tromsøområdet	3.197.692	29.272.824	22.986.322		24.507.504	79.964.341
Karlsøy	Tromsøområdet	25.000				608.504	633.504
Totalsum		15.343.308	210.646.727	73.541.001	945.170.437	56.697.202	1.301.398.675

6.4 Kommunens sysselsetting

For å få en oversikt over hvor sysselsettingseffekten av både primær og avledet aktivitet slår ut i Troms, har vi laget en kommunevis oversikt i Figur 34. I Figur 19 viste vi hvordan sysselsettingen i primærproduksjonen hos havbruksaktørene medførte at Skjervøy og Lenvik tronet øverst. Disse to kommunene er fortsatt størst men når man tar med utvalget av leverandørindustri så troner Lenvik øverst. Skånland, Tromsø og Nordreisa har gjort virkelige byks i listen. Dette skyldes at disse kommunene får uttelling av ringvirkningene til havbruksnæringen. Skånland i første rekke for sitt mekaniske industrimiljø, Nordreisa for sitt transportmiljø og Tromsø for sin handel, service og tjenester.

Figur 34 Kommunevis fordeling av årsverkene hos leverandører og havbruksaktører i Troms

Tallene i Tabell 12 og Figur 34 er basert på bedrifter vi har identifisert gjennom havbruksbedriftenes leverandørlistor. Noen mindre leverandører kan ha unnsiluppel vår oppmerksomhet.

7 Diskusjon og drøftinger

7.1 Næringsdynamikk og ringvirkninger

Havbruksnæringen i Troms er en ung næring, som fortsatt er i rivende utvikling og industrialisering. Vi har tidligere vist at næringen består av færre og større enheter, og med aktiviteter som flyttes mellom ulike lokaliteter. I tillegg er mange av arbeidsoppgavene til røkterne i dag overtatt av spesialiserte leverandører, som for eksempel notbehandling, forankringsvurderinger, utlegging av anlegg, dykkertjenester etc. Både fór- og smolt-leveranser skjer med båt direkte til anlegg og flåte, og slaktefisk hentes ved anleggene. Dette gjør at mer av sysselsettingen flyttes ut av den primære verdikjeden og over i avledet virksomhet. I tillegg er det vokst frem nye spesialiserte tjenester knyttet til fiskehelse, overvåking, rapportering, miljøundersøkelser, sertifisering, lokalitetsklassifisering etc.

Flåtebasert drift blir stadig mer dominerende og innebærer endrede krav til infrastruktur og leverandører av varer og tjenester. Endringene i lokalitetsstruktur og teknologi har dermed påvirket næringsstruktur og fordelingen av ringvirkninger. Næringen har fått en mer "nomadisk" struktur med kontinuerlig flytting av personell, eierskap, utstyr og fisk på tvers av kommunale og regionale grenser. Fordelingen av positive og negative ringvirkninger har dermed også endret seg. Ytterpunktene er rene "merdkommuner" uten nevneverdige positive ringvirkninger, og "ringvirkningskommuner" med betydelige bidrag til sysselsetting og verdiskaping. Lokalitetsbundet virksomhet, som slakteri og foredlingsanlegg, blir vesentlige ringvirkningsdynamoer. I tråd med industrialiseringen har også større settefiskanlegg og spesialiseringen av utstyrs- og tjenesteleverandører til næringen bidratt til økt konsentrasjon av positive ringvirkninger. Dette har sannsynligvis avspeilet seg i en større variasjon i lokal oppslutning om næringen.

Havbruksnæringen i Troms ble i all hovedsak etablert på 1980-tallet i tråd med distrikts-politiske målsettinger om en lokalt forankret seleveierstruktur. Dette innebar en struktur med relativt små enheter, nokså jevnt geografisk fordelt i fylket. Den geografiske fordelingen av produksjonen i fylket er fortsatt relativt lite forandret mellom regionene i fylket, selv om produksjonen er konsentrert om færre lokaliteter. Vi ser imidlertid en tendens til forskyving av produksjonsandeler fra nord til sør i fylket, men det er vanskelig å trekke klare konklusjoner om dette uten større tidsdybde i statistikkgrunnlaget.

I tråd med den generelle utviklingen i næringen, industrialisering og endringer av rammevilkår, har det vært gjennomført betydelige oppkjøp og konsentrasjon av konsesjoner. I 1990 var det 62 aktører i Troms som produserte 10.013 tonn, mens det i 2011 var 16 aktører som produserte 109.563 tonn. De lokale aktørene består hovedsakelig av oppdrettere som etablerte seg for cirka 25 år siden, og som fortsatt stort sett bor og driver virksomheten sin relativt nært matfisklokalitetene i distriktene. De lokale aktørene er relativt små, med 2 til 5 konsesjoner, og flere av dem opplyser at de har fått en rekke tilbud om oppkjøp fra større aktører. Både ut fra aldersforhold og oppkjøpstendensene i havbruksnæringen kan det forventes et generasjonsskifte i eierskapet blant de lokale aktørene i Troms. Tidspunkt, omfang og ikke minst utfall og betydning for næringsstruktur og ringvirkninger i Troms vil avhenge av en lang rekke forhold. Havbruksnæringens generelle rammevilkår vil her være helt sentral. Eksempelvis vil tilgang til produksjonsareal og vilkår for en tredjengenerasjons lokalitets- og driftsstruktur kunne bli særlig utfordrende for noen lokale aktører, og vil følgelig bidra til å avgjøre deres valg. Andre forhold som tilgang på produksjonsrettigheter, sykdom,

teknologiutvikling, kostnads- og prisutvikling, kapitaltilgang og konkurransekraft vil også få betydning. De 3 største aktørene i fylket er heleid av interessenter utenfor fylket og har kontroll på 47 % av konsesjonene, og står for 60 % av driftsinntektene, men tilsvarende tall for de 11 lokale aktørene (inkl. NRS sine eierinteresser) er 41 % av konsesjonene og 30 % av omsetningen. Vi ser at de lokale aktørenes posisjon er vesentlig endret og at omsetningen er relativt sett større for de store aktørene, eid av selskap utenom fylket. Det må her trekkes fram at tallmaterialet for 2011 ikke nødvendigvis gir et helt dekkende bilde av omsetningen, ved at omsetningstallene for de lokale aktørene er redusert som følge av ekstraordinære sykdomsrestriksjoner de senere årene. Det er imidlertid åpenbart at de 5 eksternt heleide aktørene, i kraft av sin størrelse, har en fått en avgjørende rolle for havbruksnæringen og tilhørende ringvirkninger i Troms. Deres målsettinger, strategier og evner til å videreutvikle næringen, innenfor gitte rammevilkår, vil dermed bli helt bestemmende for fremtidige omfang og fordeling av ringvirkninger.

I forbindelse med bekjempelse av sykdom og luseforebyggende tiltak etableres det en lokaliseringsstruktur med større grad av koordinert og klyngevis drift i store soner, adskilt av store havbruksfrie "branngater". Dette er et viktig element i Arealutvalgets innstilling (Gullestad, 2011), som også foreslår en rekke andre tiltak med betydning for både næringsstruktur, arealbehov, kommunal arealdisponering og holdning til havbruksnæringen. Det gjenstår å se hvilket omfang forslagene vil få. Det er likevel all grunn til å anta at prinsippet om sonebasert drift vil innføres, og at næringen er i ferd med å innføre en tredjengenerasjons lokaliseringsstruktur. Følgelig står havbruksnæringen foran en av sine største omlegginger, som også innebærer behov for endrede og nye havbrukslokaliteter og reforhandling av arealressursene. Dette vil måtte få betydning for både drifts- og næringsstruktur. I tillegg fremgår det av både arealutvalgets innstilling og politiske føringer at det må forventes økt vekst og økende produksjonsandeler i områdene her nord. Det er også uttalte ønsker fra noen næringsaktører, arealutvalget og til dels politiske myndigheter om at bedrifter i miljøbelastede områder lenger sør skal kunne flytte sine produksjonsrettigheter nordover.

Samlet sett må det forventes en fortsatt produksjonsvekst her nord, med økt industrialisering og forandringer i både eier- og næringsstruktur samt endringer i omfang, fordeling og ikke minst potensiale for sysselsetting og ringvirkninger.

7.2 Oppsummering av ringvirkninger

Næringen har gjennom til dels turbulente tider etablert seg som en betydelig næring i fylket, flere steder med avgjørende betydning for lokal verdiskaping og sysselsetting. Vi har i vår tilnærming fokusert på ringvirkningene relatert til sysselsettingen og ringvirkningene næringen skaper i form av innkjøp fra leverandører. Undersøkelsen er avgrenset til regionen Vesterålen og Troms, og da med aktører som har aktivitet i Troms.

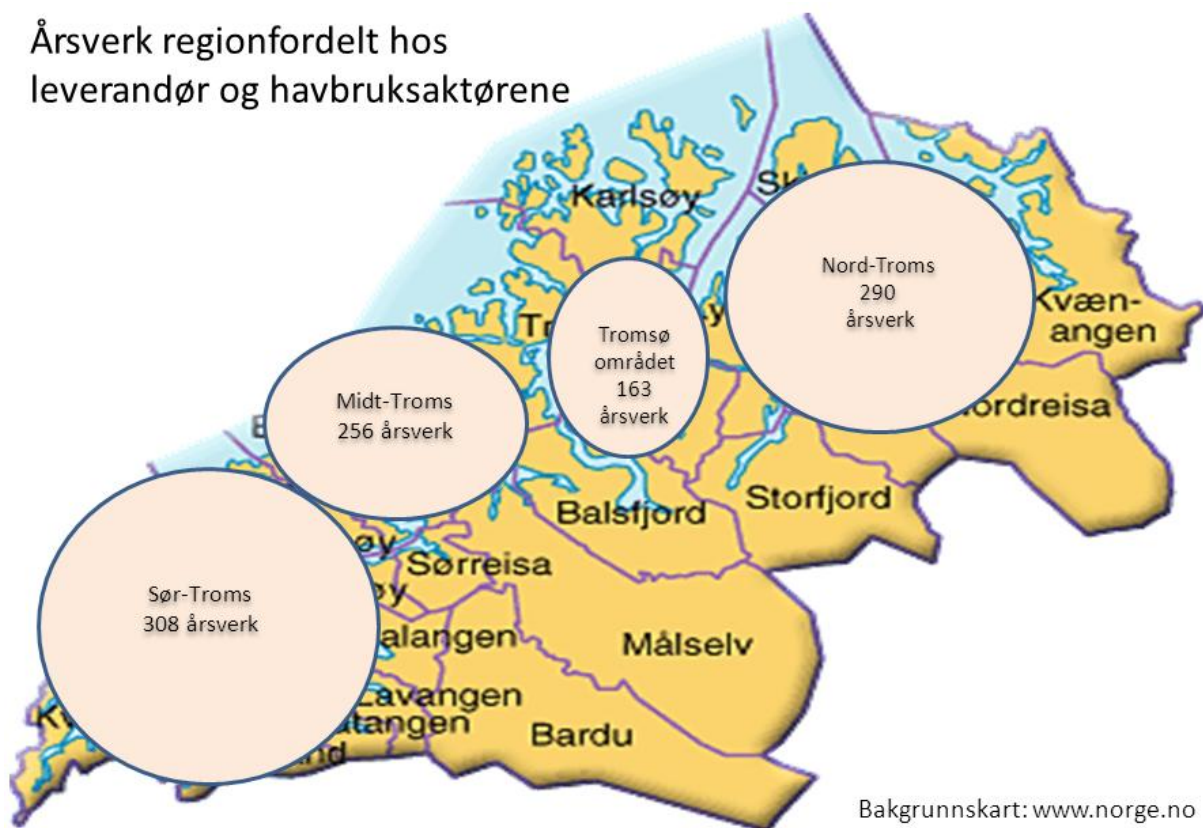
I regionen (Vesterålen og Troms) finner vi i vårt materiale 1.355 årsverk i primær og avledet virksomhet. Av dette utgjør 849 årsverk primærvirksomheten (matfisk, settefisk, slaktning/foredling, egen båttaktivitet relatert til havbruksaktiviteten). For Troms finner vi 1.017 årsverk for primær og avledet virksomhet, og vi har i Figur 35 fordelt dette på regionene:

- Nord-Troms (Kvænangen, Nordreisa, Skjervøy, Kåfjord, Storfjord, Lyngen),
- Tromsø-området, (Tromsø, Balsfjord, Karlsøy)
- Midt-Troms (Lenvik, Berg, Torsken, Tranøy, Sørreisa, Dyrøy, Bardu, Målselv, Bardu)
- Sør-Troms (Salangen, Lavangen, Gratangen, Skånland, Ibestad, Kvæfjord, Harstad, Bjarkøy).

I figuren ser vi at Sør-Troms har størst sysselsetting med 308 årsverk i regionen, etterfulgt av Nord-Troms, 290 og Midt-Troms 256, og Tromsø-området med 163 årsverk.

Vi har tidligere vist at kommunene Skånland, Tromsø og Nordreisa får høy uttelling i form av sysselsetting fra leverandørsiden som er med i utvalget. Mekanisk industri i Grovfjord har i en årrekke hatt mye oppdrag fra havbruksaktørene og denne industrien har også utviklet seg mot andre bransjer. I Tromsø er handel, service og tjenester et viktig bidrag til sysselsettingen. Nordreisa kom overraskende høyt opp, men da som en ringvirkning i første rekke av fôrtransportene for EWOS. I tillegg er det verd å merke seg at en kommune som Balsfjord, uten aktivitet i primærproduksjon, er en av kommunene med størst ringvirkninger i form av sysselsetting. Dette knytter seg til kassefabrikken til Bewi Polar AS og spesielt EWOS AS sin fôrfabrikk, som også foretar vesentlige innkjøp lokalt og regionalt.

Årsverk regionfordelt hos leverandør og havbruksaktørene

Figur 35 Årsverk fordelt etter regionene i Troms (Kilde: Nofima)

Den direkte sysselsettingen av primærproduksjonen i Troms er, som vi viste i Figur 18, 635 årsverk. Av havbrukskommunene i Troms målt i sysselsetting er Skjervøy, Lenvik, Ibestad, Torsken og Salangen er de fem "største", mens Målselv, Lavangen, Storfjord, Lyngen og Harstad har færrest årsverk i næringen. De fem største (av 23 kommuner) hadde 343 av årsverkene. De fem "minste" utgjør 24 årsverk.

Noen ringvirkninger vil ikke synes som direkte innkjøp fra næringen. I tillegg til leverandørene vi har diskutert tidligere, finnes det i Troms et stort antall årsverk knyttet til forvaltning og kontroll av havbruksnæringen, og et stort antall årsverk knyttet til FoU. Vi har ikke studert årsverkene knyttet til forvaltning, virkemiddelapparat og kontroll, men kan anslå noe for FoU. Bare hos Nofima AS, Universitetet i Tromsø og Havbruksstasjonen finnes det minst 70–80 årsverk knyttet til havbruk. I tillegg kommer også flere organisasjoner samt institusjoner som Sjømatrådet som har flere ansatte relatert til havbruksnæringen.

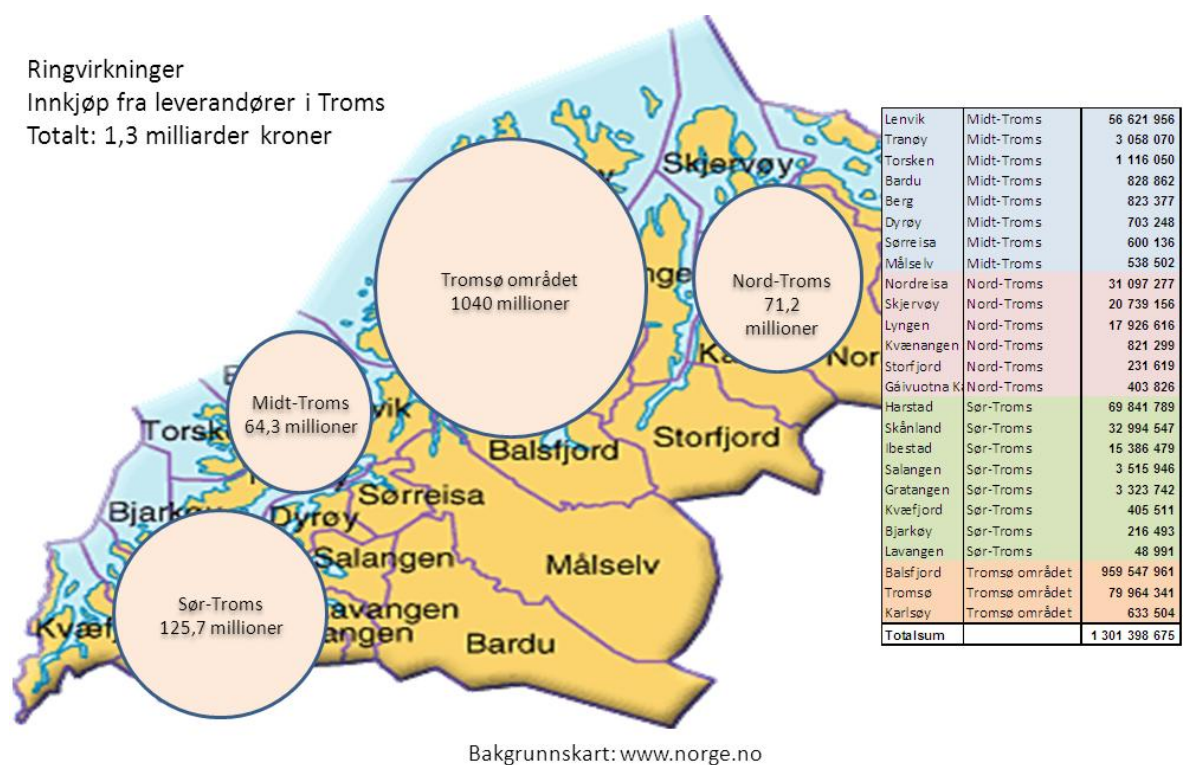
7.3 Leverandørindustrien

Vi har pekt på flere ting som har formet leverandørindustrien i Troms. Mye av utstyrsindustrien fantes allerede i andre deler av landet før vi så noe størrelse eller kritisk masse på havbruksnæringen i Troms. Det betyr at for en del produkter og tjenester var det rasjonelt å handle hos de eksisterende aktørene når man etablerte seg i Troms.

Oppdretterne i Troms oppgir at de så langt det er mulig ønsker å bruke lokale leverandører. Dette handler ikke bare om en bevissthet om lokale ringvirkninger, men også om at det er rasjonelt å handle der. Lokale bedrifter kan ha kort responstid, og ikke minst er det viktig for havbruksbedriftene at de lokale leverandørene finnes der også i fremtiden.

Mange leverandører fra andre deler av landet har etablert seg med avdelinger eller salgskontorer i Troms og nærliggende kommuner i Nordland. Brødrene Sunde AS har etablert kassefabrikk på Rødskjær, Bewi Polar AS har etablert kassefabrikk i Balsfjord, MøreNot AS har en avdeling på Skjervøy. Vi finner også en god del selskaper som har etablert salgskontorer i Troms, som Eiva-safex AS, Akva-Group ASA og Marel Norge AS.

Vi har i vår undersøkelse også målt ringvirkningene relatert til leverandørene i form av innkjøp som er registrert i regnskapene vi har mottatt fra havbruksaktørene. Dette ble drøftet mer detaljert i kapittel 6.3.

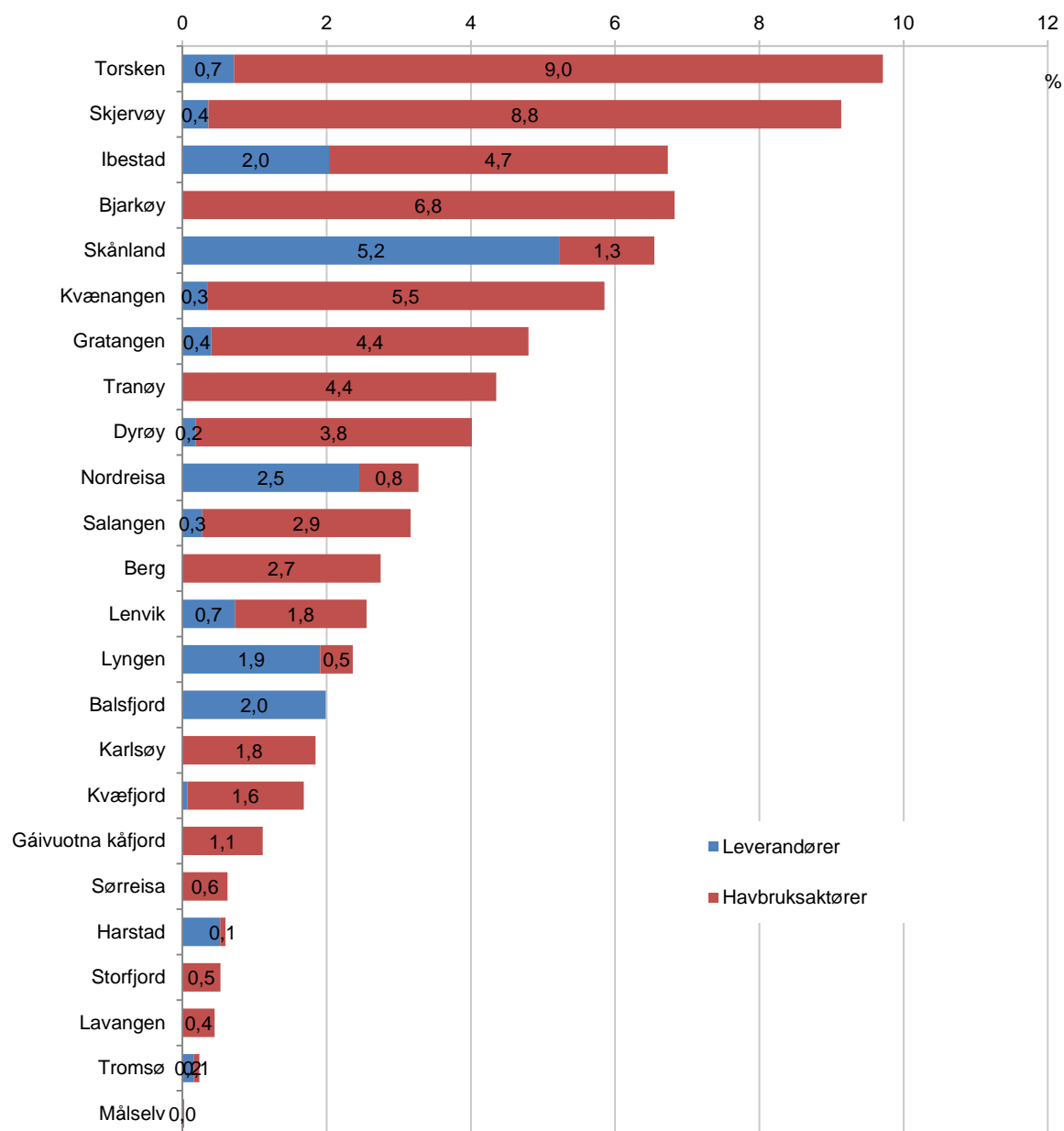

Figur 36 Innkjøp fra leverandører til havbruksnæringen, regioner i Troms (Kilde: Nofima)

I store trekk gjør EWOS som leverandør at regionen Tromsøområdet kommer så "godt ut", da denne utgjør over 950 millioner av innkjøpene fra denne regionen.

7.4 Havbruksnæringens betydning i Troms

Hvor viktig er havbruksnæringen i Troms? Det er ikke et enkelt spørsmål å gi svar på, men vi vil gi noen betraktninger ut fra det foreliggende datamaterialet vi har. I følge SSB (2011) er antall sysselsatte i Troms (personer mellom 15 og 74 år) totalt 82.104 personer. Vi har brutt opp denne statistikken per kommune. Vi har sammenstilt denne med de som er sysselsatt i havbruk og avledet virksomhet (ansatte er 1.017). I Figur 37 er vi at Torsken kommune troner øverst og har 9,8 % av sine sysselsatte i havbruk/avledet virksomhet. Torsken etterfølges av Skjervøy, Ibestad, Bjarkøy og Skånland. Havbruksnæringen er med andre ord svært viktig for sysselsettingen i disse kommunene. Vi har tidligere vist at bykommunene (Tromsø, Harstad og Lenvik) kommer høyt opp i forhold til sysselsetting, se Figur 34. Når vi ser havbruk i sammenheng med annen sysselsetting, blir bildet litt annet. I Figur 37 fremgår det at Lenvik er midt på stigen når det gjelder den relative sysselsettingen, mens Tromsø og Harstad er blant de 5 laveste. Det kan dermed konkluderes med at bykommuner er viktige for havbruksnæringen, men havbruksnæringen gjennomgående ikke er viktig for bykommunene, men for flere distriktskommuner er havbruksnæringen meget viktig for sysselsetting og verdiskaping

Figur 37 Andel av sysselsatte i havbruk og avledet virksomhet i forhold til sysselsatte i kommunen (Kilde: SSB/Nofima)

7.5 Konklusjon

Vi kan konkludere med at mange kommuner i Troms har store direkte ringvirkninger av en næring som de siste årene har vokst betydelig. En bred sammensatt leverandørnæring er utviklet lokalt i kommuner og i regionen som helhet. Selv om leverandørindustrien har måttet bygge seg opp i konkurranse med mer etablerte leverandører lenger sør, har den fått et solid fotfeste. Vi tror at leverandørindustrien har et stort potensiale for videre vekst, ikke minst i takt med utviklingen i næringens primære aktiviteter.

En videreutvikling av fylkets havbruksnæring i forhold til omfang og ringvirkninger kan fundamenteres med utgangspunkt i eksisterende verdikjede for laks, og kan for eksempel knyttes til:

- Utnytte naturgitte fortrinn til utvidet produksjon av laks og ørret.
- Økt grad av slakting, foredling og eventuelt særskilt markedsposisjonering.
- Videreutvikle leverandørindustri basert på eksisterende aktører, kunnskap og FoU miljø.

8 Referanser

- Bendiksen, B.I. (2010). Driftsundersøkelsen i fiskeindustrien. Lønnsomhet og inntjening i 2009. Rapport nr 45/2010. Nofima Marked, Tromsø.
- Bojer, H. (2007). Hva er verdiskaping? I *Sosiologisk årbok*, **20**, pp. 32-38.
- EWOS (2012). EWOS 25 år på Bergneset. Juni 2012.
<http://www.ewos.com/portal/wps/wcm/connect/EwosNorway/no/frontpage/nyheter/bergnese+25+aar>
- Fiskeri og kystdepartementet, (2012). Prop. 1 S For budsjettåret 2013 Utgiftskapitler: 1000–1070, 2415 og 2540. Oslo, Tilråding fra Fiskeri- og kystdepartementet 14. september 2012, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Stoltenberg II).
- Fiskeridirektoratet (2011). Lønnsomhetsundersøkelse for matfiskproduksjon av laks og regnbueørret 2011. Bergen: 58 s.
- Fiskeridirektoratet (2012). Nøkkeltall for norsk havbruksnæring, Fiskeridirektoratet, Bergen, Juli.
- Gullestad, P. (2011). Effektiv og bærekraftig arealbruk i havbruksnæringen: areal til begjær. Fiskeri- og kystdepartementet, Oslo. 187 s.
- Statistisk Sentralbyrå (2012). Sysselsatte 15–74 år, etter kjønn, avtalt/vanlig arbeidstid per uke og næring. 4. kvartal 2011. <http://www.ssb.no/emner/06/01/regsys/tab-2012-06-08-07.html>

9 Vedlegg

Vedlegg 1 Intervjuguide

1 Matfiskproduksjon

Bedriftsnavn: _____

Kontaktperson: _____

1.1 Smoltutsett

Antall: _____

Leveranser fra hvem og hvor: _____

Kommunevis fordeling av utsett: _____

1.2 Matfiskproduksjon

Solgt mengde matfisk (tonn): _____

Geografisk fordeling av slaktefisk i og utenfor fylket _____

1.3 Sysselsetting

Antall: _____

Årsverk: _____

Bosted – kommune: _____

1.4 Omsetningen og innkjøp

Total omsetning i matfiskproduksjon (Nkr) _____

1.5 Innkjøpte varer og tjenester:

Ønske om å få leverandørliste med omsetning i 2011

Verdi _____

Geografisk fordeling i og utenfor fylket _____

1.6 Større Investeringer de 5 siste årene?

Type _____

Verdi _____

Geografisk fordeling av innkjøp (i og utenfor fylket) _____

2 Settefiskproduksjon

Bedriftsnavn: _____

Kontaktperson: _____

2.1 Yngel

Innkjøpt

Antall: _____

Leveranser fra hvem og hvor fra: _____

Salg / Leveranser

Antall: _____

Antall levert til hvem og hvor: _____

2.1.1 Settefisk

Solgt antall: _____

Antall levert til hvem og hvor: _____

2.2 Sysselsetting

Antall sysselsatt: _____

Antall årsverk: _____

Bosted – kommune: _____

2.3 Omsetningen og innkjøp

Total omsetning i settefiskproduksjon (Nkr) _____

2.4 Innkjøpte varer og tjenester:

Ønske om å få leverandørliste med omsetning i 2011

Verdi _____

Geografisk fordeling i og utenfor fylket _____

Intervjuguide ringvirkningsanalyse

2.5 Større Investeringer de 5 siste årene?

Type _____

Verdi _____

Geografisk fordeling av innkjøp (i og utenfor fylket) _____

Intervjuguide ringvirkningsanalyse

3 Slakteri (eventuelt eget skjema for foredling)

Bedriftsnavn: _____

Kontaktperson: _____

3.1 Slakt

Kvantum _____

Verdi: _____

Lvert kvantum fra og utenfor Troms _____

3.2 Sysselsetting

Antall sysselsatt: _____

Antall årsverk: _____

Bosted – kommune: _____

3.3 Omsetningen og innkjøp

Total omsetning i slakterivirksomheten (Nkr) _____

3.4 Innkjøpte varer og tjenester:

Ønske om å få leverandørliste med omsetning i 2011

Verdi _____

Geografisk fordeling i og utenfor fylket _____

3.5 Større Investeringer de 5 siste årene?

Type _____

Verdi _____

Geografisk fordeling av innkjøp (i og utenfor fylket) _____

Intervjuguide ringvirkningsanalyse

4 Foredling (eget skjema hvis det kan skilles fra slakterivirksomhet)

Bedriftsnavn: _____

Kontaktperson: _____

4.1 Foredling

Produkt _____

Kvantum _____

Verdi: _____

4.2 Sysselsetting

Antall sysselsatt: _____

Antall årsverk: _____

Bosted – kommune: _____

4.3 Omsetningen og innkjøp

Total omsetning i foredlingsvirksomheten (Nkr) _____

4.4 Innkjøpte varer og tjenester:

Ønske om å få leverandørliste med omsetning i 2011

Verdi _____

Geografisk fordeling i og utenfor fylket _____

4.5 Større Investeringer de 5 siste årene?

Type _____

Verdi _____

Geografisk fordeling av innkjøp (i og utenfor fylket) _____

Intervjuguide ringvirkningsanalyse

5 Eventuell annen aktivitet (f.eks. adskilt brønnbåt /transportvirksomhet.)

Bedriftsnavn: _____

Kontaktperson: _____

5.1 Type produkt / leveranse

Type produkt _____

Kvantum _____

Verdi: _____

5.2 Sysselsetting

Antall sysselsatt: _____

Antall årsverk: _____

Bosted – kommune: _____

5.3 Omsetningen og innkjøp

Total omsetning (Nkr) _____

5.4 Innkjøpte varer og tjenester:

Ønske om å få leverandørliste med omsetning i 2011

Verdi _____

Geografisk fordeling i og utenfor fylket _____

5.5 Større Investeringer de 5 siste årene?

Type _____

Verdi _____

Geografisk fordeling av innkjøp (i og utenfor fylket) _____

